

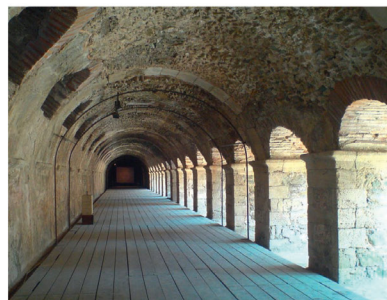
Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

*Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις
στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*

Πρακτικά ∞ Proceedings

5th European Congress of Modern Greek Studies
of the European Society of Modern Greek Studies
Thessaloniki, 2-5 October 2014

*Continuities, Discontinuities, Ruptures
in the Greek World (1204-2014):
Economy, Society, History, Literature*

Τόμος Δ'

Επιμέλεια:
Κωνσταντίνος Α. Δημάδης

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2015

Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις
στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία

Continuities, Discontinuities, Ruptures
in the Greek World (1204-2014):
Economy, Society, History, Literature

Τόμος Δ΄

Την ευθύνη της έκδοσης έχει το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΕΝΣ
E-mail: *dimadis@zedat.fu-berlin.de*

ISBN (vol.) 978-618-81771-1-6

ISBN (set) 978-618-81771-3-0

Σελιδοποίηση - τυπογραφική φροντίδα:
Jorge Lemus Pérez (*lemus777@gmail.com*)

Copyright © 2015:

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)

European Society of Modern Greek Studies

www.eens.org

Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

Π ρ α κ τ ι κ ά

**Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις
στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία**

Τόμος Δ'

Ε π ι μ έ λ ε ι α:

Κωνσταντίνος Α. Δημάδης

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2015

5th European Congress of Modern Greek Studies,
Thessaloniki, 2-5 October 2014

P r o c e e d i n g s

***Continuities, Discontinuities, Ruptures
in the Greek World (1204-2014):
Economy, Society, History, Literature***

Vol. 4

Edited by
Konstantinos A. Dimadis

European Society of Modern Greek Studies
Athens 2015

Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (ΕΕΝΣ)
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

***Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία***

Το Συνέδριο διοργανώθηκε
από την Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
σε συνεργασία
με τα Τμήματα Φιλολογίας και Ιστορίας και Αρχαιολογίας
της Φιλοσοφικής Σχολής
του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης,
με τα Τμήματα
Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών και
Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης
του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, και
με τη Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδος

Με την ευγενική υποστήριξη
ΙΔΡΥΜΑ ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

With the kind support of
THE J. F. COSTOPOULOS FOUNDATION

Οργανωτική επιτροπή
του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών

Πρόεδρος:

Κωνσταντίνος Α. Δημάδης (Πρόεδρος της ΕΕΝΣ)

Συντονιστής:

Δημήτρης Σταματόπουλος (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας)

Μέλη:

Τάσος Α. Καπλάνης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Γεωργία Φαρίνου – Μαλαματάρη (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Τεχνική γραμματεία:

Πάυλος Βασιλειάδης

Εύα Παπαευθυμίου

**Επιστημονική επιτροπή
του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών**

Πρόεδρος και συντονιστής:

Konstantinos A. Dimadis (Freie Universität Berlin)

Μέλη:

Γιώργος Αγγελόπουλος (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας)

Χάρης Αθανασιάδης (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων)

Vangelis Calotychos (Columbia University)

Hagen Fleischer (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

David Holton (University of Cambridge)

Νίκος Θεοτοκάς (Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών)

Τάσος Α. Καπλάνης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Γεώργιος Δ. Κοντογιώργης (Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών)

Marc D. Lauxtermann (University of Oxford)

Francisco Morcillo Ibañez (Albacete, Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas)

Moschos Morfakidis Filactos (Universidad de Granada / Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas)

Maria Oikonomou – Meurer (Universität Wien)

Γιώργος Π. Πεφάνης (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

Walter Puchner (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

Δημήτρης Σταματόπουλος (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας)

Ερασμία – Λουίζα Σταυροπούλου (Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών)

Dimitris Tziovas (University of Birmingham)

Henri Tonnet (Université de Paris IV-Sorbonne)

Άλκης Χαραλαμπίδης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Karen Van Dyck (Columbia University)

**Το πρόγραμμα του Συνεδρίου
είναι αναρτημένο στον ιστότοπο της ΕΕΝΣ
www.eens.org**

Διοικητικό Συμβούλιο της EENΣ (2010-2014)

Konstantinos A. Dimadis, Γερμανία (Πρόεδρος)
Marjolijne C. Janssen, Ηνωμένο Βασίλειο (Αντιπρόεδρος)
Javier Alonso Aldama, Ισπανία (Γραμματέας)
Anna Chikovani, Γεωργία (Ταμίας)
Tudor Dinu, Ρουμανία (Μέλος)

Αναπληρωματικά μέλη:
Stéphane Sawas, Γαλλία
Anna Maria Zimbone, Ιταλία

Διοικητικό Συμβούλιο της EENΣ (2014 -)

Konstantinos A. Dimadis, Γερμανία (Πρόεδρος)
Vassilios Sabatakakis, Σουηδία (Αντιπρόεδρος)
Tudor Dinu, Ρουμανία (Γραμματέας)
Alceste Sofou, Γαλλία (Ταμίας)
Moschos Morfakidis – Filactós, Ισπανία (Μέλος)

Αναπληρωματικά μέλη:
Anastasia Danaé Lazaridis, Ελβετία
Ana Chikovani, Γεωργία
Tatiana Markaki, Ολλανδία

Τόμος Δ΄

Θεματικές ενότητες και υποενότητες

6. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στο θέατρο

- 6.1. Προσεγγίσεις στη δραματουργία του 19ου και του 20ού αιώνα
- 6.2. Δραματουργικές μεταμορφώσεις του αρχαίου μύθου
- 6.3. Το σύγχρονο θέατρο και η θεατρολογική έρευνα σήμερα

7. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη γλώσσα

- 7.1. Ζητήματα θεωρίας και ιστορίας της γλώσσας
- 7.2. Συγκριτικές και διαλεκτολογικές προσεγγίσεις
- 7.3. Γλωσσικά στοιχεία ως πολιτισμικοί δείκτες

8. Ψηφιακή πραγματικότητα: συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις της βιωμένης εμπειρίας

- 8.1. Ψηφιακές ανθρωπιστικές σπουδές και νέα κειμενική πραγματικότητα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	19
--------------------------------	----

6. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στο θέατρο

6.1. Προσεγγίσεις στη δραματουργία του 19ου και του 20ού αιώνα

Αρετή Βασιλείου: Ερωτική επιθυμία και εθνικισμός: το θεματικό μοτίβο της αδελφικής αιμομειξίας στην ελληνική ρομαντική δραματουργία του 19ου αιώνα	29
Κωνσταντίνα Ριτσάτου: «Η ρίζα και η χλόη»: Ρήξεις και συνέχειες στη δραματουργία του Δημητρίου Γρ. Καμπούρογλου	47
Μανόλης Σειραγάκης: Η συνέχεια της ρήξης. Η <i>Τρισεύγενη</i> του Κωστή Παλαμά στη «Νέα Σκηνή» του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου	73
Γεωργία Κονδύλη: Η επιρροή της Αθήνας στην καλλιτεχνική ζωή της Σμύρνης (1897-1922)	91
Κατερίνα Καρρά: Η κωμωδιογραφία της περιόδου 1936-1944 ως πεδίο μελέτης πολιτιστικών μεταβολών	105
Αρετή Μαθιουδάκη: Θέατρο σκιών και πολιτική μεταβολή στην Αθήνα του Μεσοπολέμου	115
Χριστίνα Παλαιολόγου: Παραμυθιακά και μεταφυσικά στοιχεία στο θεατρικό έργο του Σωτήρη Σκίπη	127
Βάνια Παπανικολάου: Καιροσκόπος ή κοινωνιστής; Η πρόσληψη του George Bernard Shaw από την ελληνική αριστερή διανόηση	141
Virginia López Recio: Το ισπανικό θέατρο στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών	157
Γρηγόρης Ιωαννίδης: Το ελληνικό θέατρο «της ρήξης»: Οι πρώτες προσπάθειες του νεανικού θεάτρου και του πειραματικού δραματικού λόγου κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας και της πρώτης Μεταπολίτευσης (1967-1981)	167

6.2. Δραματουργικές μεταμορφώσεις του αρχαίου μύθου

Μιχάλης Γεωργίου: Μεταμορφώσεις των <i>Βακχών</i> στην Ελλάδα (1950-2005). Μια πρώτη προσέγγιση	189
Ana Chikovani: Η μορφή της Μήδειας στη σύγχρονη ελληνική και γεωργιανή λογοτεχνία. Τυπολογικοί παραλληλισμοί	207
Αθανάσιος Γ. Μπλέσιος: Ο Προμηθέας και ο Ηρακλής στη νεο-ελληνική δραματουργία του 20ού αιώνα	227
Sophie Shamanidi: Μεταμορφώσεις της Κλυταιμνήστρας (Γ. Σεφέρης – Γ. Ρίτσος – Ι.Καμπανέλλης)	245

6.3. Το σύγχρονο θέατρο και η θεατρολογική έρευνα σήμερα

Γιώργος Π. Πεφάνης: Συνέχειες, τομές και διακειμενικά πεδία στη σκηνική αφήγηση της φρίκης. Η περίπτωση της παράστασης <i>Μέδουσα</i> του Θωμά Μοσχόπουλου (2011)	259
Καλλιόπη Εξάρχου: Δημήτρης Δημητριάδης: Η «Υπερλογοτεχνία» συναντά το «Δράμα του Σύμπαντος»	277
Σοφία Φελοπούλου: Συνέχεια και ασυνέχεια στο έργο του Γιώργου Διαλεγμένου	287
Κυριακή Πετράκου: Ελληνοκεντρισμός και παγκοσμιοποίηση στο ελληνικό θέατρο των τελευταίων δεκαετιών	303
Λητώ Ιωακειμίδου: Η ποίηση στη σκηνή: Συνέχειες και ρήξεις στην πρόσληψη των Ρομαντικών και των επιγόνων τους. Έλληνες Ρομαντικοί και Λωτρεαμόν από την ομάδα Bijoux de Kant	327
Άννα Μαυρολέων: Το ψηφιακό αρχείο του Ελληνικού Κέντρου Μελέτης και Έρευνας του Ελληνικού θεάτρου – Θεατρικού Μουσείου. Οι ανεκμετάλλευτοι αρχειακοί θησαυροί και η περιπέτεια της θεατρολογικής έρευνας στην Ελλάδα της κρίσης	345
Μαρία Δημάκη – Ζώρα: Συνέχειες και ρήξεις στην εξέλιξη του θεάτρου για ανήλικους θεατές στην Ελλάδα	361
Ιωάννα Μενδρινού: Ασυνέχειες και ρήξεις στην πρόσληψη και προβολή όψεων της παιδικής ηλικίας στη δραματουργία για ανήλικους θεατές της μεταπολίτευσης	375

7. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη γλώσσα

7.1. Ζητήματα θεωρίας και ιστορίας της γλώσσας

- Henri Tonnet:** Η διαμόρφωση των ονοματικών και ρηματικών συνταγμάτων στα ελληνικά από τον 5ο μ.Χ. ως το 12ο αιώνα 407
- Anna Lazarova:** Συνέχειες ή ασυνέχειες στην κωμική γλώσσα; Ο ρόλος των πραγματολογικών μορίων στις (νεοελληνικές) μεταφράσεις της αρχαίας ελληνικής κωμωδίας 415
- Karolina Gortych – Michalak:** Ασυνέχειες ή συνέχειες της νομικής γλώσσας 1974-2014 427
- Milena Jovanović, Πολύδωρος Γκοράνης:** Ο Γιάννης Ψυχάρης και η Γλωσσολογική Εταιρεία των Παρισίων 461
- Βούλα Ποσάντζη:** Η μαχόμενη δημοτικίστρια Σίτσα Καραϊσκάκη και η σχέση της με τον Εθνικοσοσιαλισμό. Συνέχεια ή ρήξη; Η αλληλογραφία με τον Στρατή Δούκα 475
- Akis Gavrilidis:** The eternal return of the living-dead (languages): Spectres of (dis)continuity 489

7.2. Συγκριτικές και διαλεκτολογικές προσεγγίσεις

- Predrag Mutavdžić, Αναστάσιος Καμπούρης:** Η σύγχρονη ελληνική γλώσσα στο σταυροδρόμι ανάμεσα στις «μικρές» και «μεγάλες» γλώσσες (συμβολή στη θεωρία της διαπολιτισμικής επικοινωνίας) 509
- Svetlana Berikashvili:** Η διαπολιτισμική μεταφραστική προσέγγιση των ιδιωτικών εκφράσεων (με βάση ιδιωτικές εκφράσεις από το μυθιστόρημα του Νίκου Καζαντζάκη *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*) 527
- Irina Tresorukova:** Κατάταξη των νεοελληνικών φρασολογισμών: προσέγγιση στο θέμα (με βάση τη ρωσική θεωρία της γλωσσολογίας) 541

7.3. Γλωσσικά στοιχεία ως πολιτισμικοί δείκτες

Μαρία Βραχιονίδου: Η έννοια του «ξένου» μέσα από γλωσσικές παρατηρήσεις. Συνέχειες και ασυνέχειες	555
Μαρία Δημάση: Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στα διηγήματα του Γεωργίου Βιζυηνού: η σημειωτική συμβολή τους στην αφηγηματική πλοκή και στην ενίσχυση της αναγνωστικής πρόσληψης διαχρονικά	573
Jingjing Hu: Οι διαπολιτισμικές διαφορές στο μάθημα μετάφρασης ελληνικών – κινέζικων μέσω των έργων του Καζαντζάκη	589

8. Ψηφιακή πραγματικότητα: συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις της βιωμένης εμπειρίας

8.1. Ψηφιακές ανθρωπιστικές σπουδές και νέα κειμενική πραγματικότητα

Σωκράτης Μπαλτζής, Θεόδωρος Βυζάς, Ευγενία Ευμοιρίδου: Η σημασιολογική συμπεριφορά του ρήματος ως καθοριστικός παράγοντας στην κατασκευή των σημασιολογικών κανόνων της νεοελληνικής για την αυτόματη επεξεργασία της	611
Μαρία Ακριτίδου: Οι νεοελληνικές σπουδές μπροστά στην ψηφιακή πραγματικότητα. Η ανάπτυξη ψηφιακού σώματος νεοελληνικής ποίησης από το ΚΕΓ με το διεθνές πρότυπο Text Encoding Initiative	651
Dimitrios Kydros, Anastasios Anastasiadis: Social Network Analysis in Literature. The case of <i>The Great Eastern</i> by A. Embirikos	681
Μαρία Μοίρα, Δημήτριος Μακρής: Ψηφιακοί πλόες στη λογοτεχνική πόλη. Συνέχειες και ασυνέχειες της αστικής χωρικής εμπειρίας	703
Ευγενία Τσιουπλή: Διαδικτυακά περιοδικά: η ψηφιακή συνέχεια μιας διαχρονικής συνήθειας	723
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α΄, Β΄, Γ΄, Ε΄	741

Πρόλογος

Η έκδοση των ψηφιακών *Πρακτικών του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* συμπίπτει με την εικοστή επέτειο της ίδρυσης το 1995 στην Αθήνα της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών (EENS).

Μέσα στην εικοσαετία 1995-2015, η EENS πέτυχε να ακολουθήσει σταθερά τους στόχους που τέθηκαν με την ίδρυσή της και να διοργανώσει, μεταξύ άλλων, πέντε διεθνή συνέδρια νεοελληνικών σπουδών σε πέντε διαφορετικές ευρωπαϊκές πανεπιστημιούπολεις. Παράλληλα, έθεσε σε κυκλοφορία τα *Πρακτικά των εν λόγω συνεδρίων της*, τα οποία, μαζί με τα *Πρακτικά του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών*, απαρτίζουν 17 τόμους των 12.500 περίπου σελίδων.

Το διάρκειας τεσσάρων ημερών Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών πραγματοποιήθηκε από τις 2 έως τις 5 Οκτωβρίου 2014 στη Θεσσαλονίκη, με θέμα *Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*.

Στην ιστορία των διεθνών συνεδρίων νεοελληνικών σπουδών από το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου έως σήμερα, το Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο αποτέλεσε το μεγαλύτερο σε αριθμό συμμετοχών με εισηγήσεις. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκαν 357 ανακοινώσεις, σε 95 συνολικά συνεδριάσεις, από ερευνητές, οι οποίοι προέρχονταν από πέντε ηπείρους. Η πλειοψηφία των συνέδρων ανήκε σε πανεπιστήμια και ερευνητικούς φορείς ευρωπαϊκών χωρών.¹

Καινοτομία, εξάλλου, στην οποία προχώρησε το Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών, αποτέλεσε το γεγονός ότι η EENS φρόντισε, ώστε η επιλογή του γενικού θέματος να προωθήσει τη διευρυμένη συμμετοχή ερευνητών από τους κλάδους της οικονομίας, της κοινωνιολογίας και των πολιτικών επιστημών. Είναι γνωστό ότι η EENS, ήδη από το Α' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών που διοργάνωσε τον Οκτώβριο του 1998 στο Βερολίνο, υποστηρίζει

1 Τα προγράμματα του Γ', Δ' και Ε' Συνεδρίου της EENS, τα κείμενα των ανακοινώσεων του Γ' Συνεδρίου και τα ψηφιακά Πρακτικά του Δ' και Ε' Συνεδρίου της EENS είναι προσιτά στον ιστότοπο της EENS (www.eens.org) και προσφέρουν στον ενδιαφερόμενο μια πρώτη εντύπωση για την εξέλιξη που έχουν σημειώσει κατά τα τελευταία χρόνια οι νεοελληνικές σπουδές ως γνωστικό/ερευνητικό αντικείμενο.

το ζήτημα της διεπιστημονικότητας στις επιμέρους ειδικότητες, οι οποίες συγκροτούν το ευρύ φάσμα των νεοελληνικών σπουδών, τόσο στο πεδίο της πανεπιστημιακής διδασκαλίας όσο και στην έρευνα.

Σήμερα, οκτώ μήνες μετά τη λήξη των εργασιών του Ε' Συνεδρίου της ΕΕΝΣ, είμαστε στην ευχάριστη θέση να αναρτήσουμε στο Διαδίκτυο τα *Πρακτικά του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* σε μορφή ψηφιακού βιβλίου (e-book). Τα ψηφιακά Πρακτικά του Ε' Συνεδρίου αποτελούνται από πέντε τόμους. Η πρόσβαση στα ψηφιακά Πρακτικά του Ε' Συνεδρίου, όπως και στα Πρακτικά του Δ' Συνεδρίου της ΕΕΝΣ, είναι ελεύθερη.²

Κάθε τόμος των Πρακτικών έχει αυτοτελή σελιδαρίθμηση. Ο πίνακας περιεχομένων του τόμου προτάσσεται, ενώ στο τέλος κάθε τόμου καταχωρίζονται και οι πίνακες των περιεχομένων των τεσσάρων άλλων τόμων προς διευκόλυνση των μελετητών. Είναι ευνόητο ότι η ψηφιακή μορφή των πέντε τόμων των *Πρακτικών του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* θα εξυπηρετήσει ποικιλοτρόπως τους ερευνητές που θα ανατρέξουν σε αυτά.

Η ψηφιακή έκδοση των *Πρακτικών του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών* της ΕΕΝΣ πραγματοποιήθηκε με την οικονομική αρωγή του Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου. Για την ηθική και έμπρακτη αυτή υποστήριξη ενός ιδιωτικού φορέα προς τις νεοελληνικές σπουδές εκφράζουμε στη Διεύθυνση του Ιδρύματος Ιωάννου Φ. Κωστοπούλου θερμές ευχαριστίες εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΕΝΣ και εκ μέρους των συνέδρων που έλαβαν μέρος στο Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών.

Όσον αφορά τα οργανωτικά θέματα, ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΕΝΣ, αλλά και σε προσωπικό επίπεδο, τους συναδέλφους *Μαρία Ακριτίδου* (Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας) και *Τάσο Α. Καπλάνη* (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης). Η συνεχής, συνεπής και πολύπλευρη συμπαράστασή τους σε όλα τα επιστημονικής και πρακτικής φύσεως ζητήματα που αντιμετωπίσαμε, συνέβαλε ευεργετικά

2 Για τα θέματα των προηγούμενων Συνεδρίων της ΕΕΝΣ, για τους τόπους και για τις ημερομηνίες διεξαγωγής τους, όπως και για τα αριθμητικά στοιχεία σχετικά με τις συμμετοχές και τις ανακοινώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε αυτά, βλ. τον Πρόλογο στα ψηφιακά *Πρακτικά του Δ' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών*.

στην κατά το δυνατόν αποτελεσματικότερη απόδοση των εργασιών του Συνεδρίου και στην ορθότερη συγκρότηση των ψηφιακών Πρακτικών.

Ανάλογες ευχαριστίες οφείλουμε στη συνάδελφο *Γεωργία Φαρίνου-Μαλαματάρη*, μέλος της Οργανωτικής Επιτροπής (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), και στον συντονιστή της Οργανωτικής Επιτροπής, συνάδελφο *Δημήτρη Σταματόπουλο* (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας), για τη συμβολή τους στην αρτιότερη οργάνωση και την εύρυθμη διεξαγωγή του Συνεδρίου.

Στα 21 μέλη της διεθνούς Επιστημονικής Επιτροπής του Ε' Συνεδρίου εκφράζει η ΕΕΝΣ τις ευχαριστίες της, διότι κάθε μέλος εργάστηκε υποδειγματικά, ελέγχοντας και επιλέγοντας τις αιτήσεις που υποβλήθηκαν για συμμετοχή με ανακοίνωση στο Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο της ΕΕΝΣ.³ Συνολικά, δεν εγκρίθηκε κάτι λιγότερο από το 20% των προτάσεων που υποβλήθηκαν. Τα αποτελέσματα του Συνεδρίου, όπως αυτά αξιολογήθηκαν σε μια πρώτη φάση και απέσπασαν εύσημα από την πλειοψηφία των συνέδρων, αποτελούν τη δικαίωση του επίπονου έργου που επιτέλεσαν τα μέλη της Επιστημονικής Επιτροπής προς όφελος της διεθνούς κοινότητας των συνέδρων του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών. Βεβαίως, τα τελικά αποτελέσματα του Ε' Συνεδρίου θα κριθούν από το περιεχόμενο των ψηφιακών Πρακτικών που δίνουμε σήμερα στη δημοσιότητα.

Επίσης, στους συναδέλφους που πήραν μέρος στο Ε' Συνέδριο της ΕΕΝΣ, είτε ως εισηγητές είτε ως ακροατές, και στους προέδρους των 95 συνεδριών, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στη διάρκεια του Συνεδρίου, χρωστούμε χάριτες και ευχαριστίες.

Θα ήταν, όμως, παράλειψη, αν δεν υπογραμμίζαμε τη συμβολή των παρακάτω συνεργατών της ΕΕΝΣ σε ό,τι έχει σχέση με την καλύτερη διευθέτηση των τεχνικών ζητημάτων που αφορούν την προετοιμασία, τη διεξαγωγή και την ολοκλήρωση ενός διεθνούς συνεδρίου.

Οι ευχαριστίες μας απευθύνονται στον *Νίκο Γουλανδρή* (Παρίσι), στον εκπαιδευτικό *Γρηγόριο Κώτσια* (τον αφοσιωμένο συνεργάτη από το 2002 για τα τεχνικά ζητήματα του ιστοτόπου της

3 Στην οικεία θέση κάθε τόμου των ψηφιακών Πρακτικών του Ε' Συνεδρίου της ΕΕΝΣ, πριν από τον Πρόλογο, καταχωρίζεται ο κατάλογος των μελών της Επιστημονικής Επιτροπής.

ΕΕΝΣ στο Βερολίνο), και στους συναδέλφους Ευανθία Παπαευθυμίου και Παύλο Βασιλειάδη (Θεσσαλονίκη), που επωμίσθηκαν την ευθύνη της Γραμματείας του Συνεδρίου.

Για τη συγκρότηση των ψηφιακών Πρακτικών του Ε' Συνεδρίου της ΕΕΝΣ οφείλουμε ξεχωριστές και ολόθερμες ευχαριστίες στους συνεργάτες του Κέντρου Βυζαντινών, Κυπριακών και Νεοελληνικών Σπουδών της Γρανάδας (Ισπανία), συναδέλφους *Παναγιώτα Παπαδοπούλου* και *Jorge Lemus Pérez*. Η επιστημονική κοινότητά μας θα έχει ένα χρήσιμο εργαλείο έρευνας χάρη στον μόχθο που έχουν επενδύσει και οι δύο στην επιμελημένη εμφάνιση των ψηφιακών Πρακτικών του Ε' Συνεδρίου.

Τέλος, στον Γενικό Διευθυντή και σε όλο το προσωπικό του *Grand Hotel Palace* στη Θεσσαλονίκη, στις αίθουσες του οποίου φιλοξενήθηκαν οι εργασίες του Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας για την άριστη υποδομή και την παραδειγματική υποστήριξη που προσέφεραν, προκειμένου η διεξαγωγή του Συνεδρίου να εξελιχθεί με ακρίβεια και συνέπεια.

Ανατρέχοντας στην έως σήμερα εικοσαετή ιστορία της ΕΕΝΣ, με ικανοποίηση παρακολουθούμε την αναγνώρισή της ως μοχλού στην προσπάθεια να προωθηθούν διεθνώς οι νεοελληνικές σπουδές, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από το ζωηρό ενδιαφέρον που προκαλούν σε όλες τις ηπείρους τα ανά τετραετία συνέδριά της. Σημαντική, επίσης, υπήρξε κατά τα τελευταία έτη η συμβολή της ΕΕΝΣ στην προσπάθεια διάσωσης τμημάτων νεοελληνικών σπουδών σε ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, καθώς και στην προώθηση νέων ερευνητών, με στόχο την επαγγελματική αποκατάστασή τους. Στους τελευταίους η ΕΕΝΣ έμπρακτα προσέφερε την υποστήριξη που χρειάζονταν σε θέματα υποτροφιών και σε συναφή ζητήματα ερευνητικών προγραμμάτων.

Για τον λόγο αυτό, άλλωστε, η ΕΕΝΣ έχει εφαρμόσει ως αρχή, ήδη από το Α' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών του 1998 στο Βερολίνο, και φροντίζει να προσφέρει τη δυνατότητα σε νέους ερευνητές να συμμετάσχουν ως εισηγητές στα Συνέδριά της, σύμφωνα με τους καθιερωμένους κανόνες αξιολόγησης και επιλογής των δηλώσεων συμμετοχής από την αρμόδια Επιστημονική Επιτροπή. Διότι με τον τρόπο αυτό δίνεται η ευκαιρία σε νέους ερευνητές να προβάλουν το επιστημονικό προφίλ τους από το

βήμα μιας διεθνούς επιστημονικής διοργάνωσης, και να έρθουν σε επαφή με ειδικούς στα επιμέρους πεδία έρευνας και διδασκαλίας των νεοελληνικών σπουδών.

Στο πλαίσιο αυτό, προέχει να προχωρήσουμε σε μια σημαντική και επιβεβλημένη από τα πράγματα πλέον σήμερα εκδοτική προσπάθεια. Να πραγματοποιήσουμε, δηλαδή, τη σκέψη που διατυπώσαμε εδώ και μερικά χρόνια για το επείγον ζήτημα που αντιμετωπίζουν διεθνώς οι νεοελληνικές σπουδές: την έλλειψη ενός ψηφιακού περιοδικού νεοελληνικών σπουδών, με διεθνή χαρακτήρα και με αυστηρές προδιαγραφές σύνταξης και επιμέλειας.

Παρά τη δυσμενή από οικονομική άποψη συγκυρία και παρά τις άλλες δυσκολίες που συνεπάγεται μια τέτοια πρωτοβουλία, το περιοδικό αυτό θα αποτελούσε σημαντικό όργανο προβολής των νεοελληνικών σπουδών διεθνώς σε μια περίοδο κρίσης που διατρέχουν οι ανθρωπιστικές σπουδές γενικότερα στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια.

Βερολίνο, 29 Απριλίου 2015

Καθηγητής Κωνσταντίνος Α. Δημάδης,
πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΕΝΣ

ΟΙ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ
ΤΟΥ Ε΄ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΕΝΣ*

* Όσες υποβλήθηκαν/εγκρίθηκαν προς ανάρτηση (<http://www.eens.org/?page_id=3593>)

ΣΥΝΕΧΕΙΕΣ, ΑΣΥΝΕΧΕΙΕΣ, ΡΗΞΕΙΣ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

Δραματουργικές μεταμορφώσεις του αρχαίου μύθου

Μεταμορφώσεις της Κλυταιμνήστρας (Γ. Σεφέρης - Γ. Ρίτσος - Ι. Καμπανέλλης)

Sophie Shamanidi *

Η αρχαία ελληνική λογοτεχνία δημιούργησε πολλά πρόσωπα για τα οποία το ενδιαφέρον δεν έχει σβήσει ακόμα και στον 20ό αιώνα και η επίδρασή τους στη σύγχρονη τέχνη — στη λογοτεχνία, το θέατρο ή τις καλές τέχνες — συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας. Ανάμεσά τους είναι μερικά, για τα οποία το ενδιαφέρον έχει ξεπεράσει τα όρια της λογοτεχνίας ή της ιστοριογραφίας και η συμπεριφορά τους έχει γίνει θέμα συζήτησης από το ευρύ κοινό. Η κοινωνία τα αντιμετωπίζει όχι μόνο ως πρόσωπα λογοτεχνικά, αλλά ως μέλη της κοινωνίας, τα οποία μπορεί να κατηγορήσει ή να επαινέσει. Σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται η τόσο σημαντική για τη Γεωργιανή πραγματικότητα Μήδεια και η πολυαγαπημένη στην Ελλάδα Ελένη. Σε αυτήν την κατηγορία λογοτεχνικών ηρώων ανήκει και η Κλυταιμνήστρα. Είναι ένοχη ή όχι η Κλυταιμνήστρα; Ποια ήταν η αληθινή αιτία της ανδροκτονίας; Ήταν η εκδίκηση της μητέρας ή της άπιστης γυναίκας; — είναι ζητήματα στα οποία μέχρι σήμερα δεν έχουν δοθεί οριστικές απαντήσεις.

Πριν μερικά χρόνια, όταν ασχολόμουν με δύο γυναικείες λογοτεχνικές μορφές της αρχαιότητας — την Ελένη και την Μήδεια, έκανα ένα πείραμα: παρά το γεγονός ότι, όπως στην αρχαία ελληνική έτσι και στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία η αναφορά σε αυτούς τους χαρακτήρες είναι άκρως πλουραλιστική, οι δύο αυτές γυναίκες είναι περισσότερο αρνητικές παρά θετικές φιγούρες. Εάν θελήσουμε να τις χαρακτηρίσουμε με δύο λόγια, η μία είναι «άπιστη γυναίκα» και η άλλη «παιδοκτόνος». Ζήτησα λοιπόν από τους Γεωργιανούς και Έλληνες φοιτητές να μου απαντήσουν μόνο με μία λέξη — ένοχη ή αθώα — στο ερώτημα «αν είναι ένοχη ή όχι η Ελένη» και «αν είναι ένοχη ή όχι η Μήδεια». Το αποτέλεσμα του πειράματος ήταν

* Κρατικό Πανεπιστήμιο Τιφλίδας.

Πρακτικά Ε' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτ. 2014):

Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):

οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία

Τόμος Δ' (ISBN: 978-618-81771-1-6)

© 2015 Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών (www.eens.org)

το εξής: Το 95% των Γεωργιανών φοιτητών είπε πως η Μήδεια δεν ήταν ένοχη, ενώ η Ελένη ήταν. Το ίδιο έγινε και με τους Έλληνες φοιτητές αλλά ανάποδα: Το 100% των Ελλήνων φοιτητών θεώρησε τη Μήδεια ένοχη, ενώ την Ελένη αθώα. Οι Έλληνες φοιτητές προσπάθησαν να δικαιολογήσουν την Ελένη με κάθε δυνατό τρόπο. Το ίδιο έκαναν οι Γεωργιανοί φοιτητές που υπερασπίστηκαν τη Μήδεια, λέγοντας πως μια γεωργιανή δε θα μπορούσε να σκοτώσει τα παιδιά της, ότι ο Ευρυπύδης λαδώθηκε και αδίκησε την Μήδεια κλπ.

Παρόλο που η Μήδεια και η Ελένη είναι πρόσωπα λογοτεχνικά και η σύγχρονη κοινωνία δε θα έπρεπε να ταυτίζεται με αυτές, η εθνική μνήμη επιβεβαιώνει το αντίθετο. Η κοινωνία, υποσυνείδητα ίσως, παίρνει ευθύνη για τις πράξεις των «προγόνων» της, είτε είναι αυτές ηρωικές είτε όχι είτε είναι περήφανη είτε ντρέπεται για τις πράξεις τους, και τότε προσπαθεί με κάθε τρόπο να τους δικαιολογήσει. Επειδή ούτε ψυχολόγος είμαι και ούτε φιλόσοφος και δυσκολεύτηκα να εξηγήσω τη στάση των φοιτητών μου προς αυτές τις δύο ηρωίδες, αποφάσισα να ανατρέξω στις λογοτεχνίες των δύο λαών – τη Γεωργιανή και την Ελληνική – και να προσπαθήσω να βρω εκεί την απάντηση, καθώς η λογοτεχνία αντικατοπτρίζει τα ιδεώδη της κοινωνίας. Η ανάλυση των Ελληνικών και Γεωργιανών λογοτεχνικών έργων τα οποία αναφέρονται σε αυτά τα πρόσωπα, μου έδειξε πως έχουμε να κάνουμε, αν μπορούμε να το θέσουμε έτσι, με ένα είδος «εθνικού πατριωτισμού». Εάν η στάση της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας προς αυτές τις γυναίκες είναι πλουραλιστική – κάποιος τις κατηγορεί, κάποιος, αντίθετα, προσπαθεί να εξηγήσει τις πράξεις τους, στις λογοτεχνίες των χωρών που ταυτίζονται με αυτές παρατηρούμε μια τάση για αποκατάσταση, μία τάση για δικαιολόγηση των πράξεών τους.¹

Ας γυρίσουμε στο θέμα μας, την Κλυταιμνήστρα. Παρόμοιο πείραμα έκανα και για την Κλυταιμνήστρα. Στην περίπτωση της Κλυταιμνήστρας δεν ισχύει βέβαια το εθνικό κριτήριο, ισχύει όμως το φυλετικό: Η πλειοψηφία των φοιτητών που ανήκαν στο ανδρικό φύλο κατηγόρησαν την Κλυταιμνήστρα για τις πράξεις της, ενώ το αντίθετο φύλο προσπάθησε να τη δικαιολογήσει.

1 Shamanidi, 2010.

Όπως και στην περίπτωση της Μήδειας και της Ελένης, αποφάσισα και τώρα να δω τι γίνεται στην λογοτεχνία σε σχέση με την Κλυταιμνήστρα. Ξεκίνησα, φυσικά από την αρχαία ελληνική λογοτεχνία, όμως επειδή ο κλάδος της έρευνάς μου είναι η νεοελληνική λογοτεχνία, θα εστιάσουμε τη προσοχή μας στους αντιπροσώπους της σύγχρονης λογοτεχνίας και θα δούμε πως μεταμορφώνεται η Κλυταιμνήστρα από τα αρχαία χρόνια έως σήμερα.

Λόγω του περιορισμένου χρόνου, θα αναφερθώ μόνο με δύο λόγια στην αρχαία λογοτεχνία. Πρώτη φορά η Κλυταιμνήστρα αναφέρεται στον Όμηρο, περισσότερο στην *Οδύσσεια*, λιγότερα στην *Ιλιάδα*. Κατά τον Όμηρο η Κλυταιμνήστρα είναι η άπιστη γυναίκα (γ 261...), δεν έχει όμως άμεσα λάβει μέρος στη δολοφονία του Αγαμέμνονα, αλλά αυτό δεν την δικαιολογεί (λ 409, ω 199). Βεβαίως στην *Οδύσσεια* αναφέρεται η συνενοχή της στη δολοφονία του Αγαμέμνονα, αλλά πουθενά δεν φαίνεται ότι αυτή με τα δικά της χέρια σκότωσε τον άνδρα της. Αυτό είναι το ζήτημα των επόμενων παραλλαγών. Στην *Ιλιάδα* η Κλυταιμνήστρα αναφέρεται και στο άλλο εννοιολογικό πλαίσιο – στην πρώτη ραψωδία της *Ιλιάδας* ο Αγαμέμνονας δεν θέλει να παραχωρήσει την Χρυσήδα και μπροστά σε όλους δηλώνει ότι σκοπεύει να την πάρει στο Άργος: “Αυτήν όμως εγώ/τη θέλω πλάι μου, μέσα στο σπίτι μου, την προτιμώ /κι από την Κλυταιμνήστρα ακόμη, την νόμιμη γυναίκα μου, / αφού δεν βλέπω να της υπολείπεται στην όψη και στο ανάστημα, / μήτε στη φρόνηση και τη δεξιότητα” (Α112-116).² Εδώ φαίνεται καθαρά η στάση του Αγαμέμνονα προς την γυναίκα του – ο Αγαμέμνονας, μπροστά σε όλους, δημόσια υποτιμά την γυναίκα του και προτιμάει την δούλα. Ο Όμηρος στην *Ιλιάδα* ήδη μας δίνει τη δυνατότητα της διαφορετικής ερμηνείας της πράξης της Κλυταιμνήστρας ωστόσο δεν το χρησιμοποίησαν πολύ στην αρχαία εποχή – εκτός από τον Οβίδιο κανείς δε θυμόταν την περιφρόνηση του Αγαμέμνονα προς τη γυναίκα του. Αυτό το δεδομένο χρησιμοποιήθηκε ως επί το πλείστον στη σύγχρονη λογοτεχνία ως μια από τις αιτίες που δικαιολογούν την Κλυταιμνήστρα.

Όπως φαίνεται, η Κλυταιμνήστρα διαμορφώνεται ως φόνισσα πιο αργά, ωστόσο αυτή η καινοτομία ανήκει στον Πίνδαρο και όχι στον Αισχύλο όπως αυτό μπορεί να φανεί εκ πρώτης όψεως

2 μετάφραση Δ. Μαρωνίτη.

(Pin. Pyth. 11, 17...)³ Βέβαια αργότερα οι τρεις τραγικοί ερμήνευσαν την ιστορία της Κλυταιμνήστρας και αντίθετα προς την επική παράδοση εδώ, σύμφωνα με την απαίτηση του λογοτεχνικού είδους, της τραγωδίας, η Κλυταιμνήστρα παρουσιάζεται η δολοφόνος του άνδρα της. Βέβαια, στις αμαρτίες της Κλυταιμνήστρας προστίθεται και ο φόνος της απόλυτα αθώας Κασσάνδρας (πράγμα που δεν πρέπει να το ξεχνάμε γιατί η δολοφονία της Κασσάνδρας έπαιξε κρίσιμο ρόλο στην στάση της σύγχρονης φεμινιστικής λογοτεχνίας απέναντι την Κλυταιμνήστρα — τη δολοφονία της Κασσάνδρας δεν μπόρεσαν να συγχωρέσουν στην Κλυταιμνήστρα οι φεμινιστές).

Εάν ρίξουμε μια ματιά και στα άλλα αρχαία κείμενα μπορούμε αδιαμφισβήτητα να πούμε ότι η στάση των συγγραφέων της αρχαίας εποχής προς την Κλυταιμνήστρα είναι αναντίρρητα αρνητική. Εάν στην αρχαία λογοτεχνία βρέθηκαν ποιητές που υπεράσπισαν με κάποιο τρόπο την αδελφή της Ελένη (ο Στησιχόρος, ο Ευριπίδης, η Σαπφώ και άλλοι), δεν υπάρχουν παρόμοια κείμενα στην περίπτωση της Κλυταιμνήστρας. Η Κλυταιμνήστρα, ως κανόνας αναφέρεται στα αρνητικά συμφραζόμενα. Εκτός τούτου, το όνομά της είναι γνωστό και στην μορφή του πληθυντικού αριθμού ως γενικό όνομα για τις προδότριες. Ο Δίων Χρυσόστομος στο έργο του *Περὶ Ἀπιστίας* γράφει, πως πολλές γυναίκες είναι όπως «Κλυταιμνήστραι» (Dio. Chrys. or. 74, σελ. 399), ενώ ο Κουιντιλιάνος στην συζήτηση του Κικέρωνα *Pro Caelio* λέει ότι η Κλοδία η οποία έκανε μήνυση στον Κέλσιο είναι η «φτηνή Κλυταιμνήστρα» (*quadrantaria Clytemnestra*) (Cic. pro Cael., 26, 62). Η Κλυταιμνήστρα αναφέρεται και σε πολλά άλλα αρχαία κείμενα, όμως ποτέ θετικά ή δικαιολογημένη. Υπάρχει μόνο μια πιθανότητα πως ο σοφιστής Πολυκράτης είχε γράψει *Κλυταιμνήστρας ἐγκώμιον*, αλλά το κείμενο δεν έχει σωθεί και ως εκ τούτου δεν μπορούμε να το κρίνουμε (*Κλυταιμνήστρας ἐγκώμιον*, Anonym. Vit. Isocr., Quintil. 2, 17,4). Μέχρι τον 20^ο αιώνα η πιο διάσημη Κλυταιμνήστρα ανήκει στον Σενέκα — η τραγωδία του έγινε το πρωτότυπο των πολλαπλών υποδοχών της εποχής του Κλασικισμού και της Αναγέννησης, αλλά αυτό αποτελεί το θέμα άλλης παρουσίασης. Με δύο λόγια μόνο θα πούμε, ότι η μετατροπή της Κλυταιμνήστρας γινόταν σύμφωνα με την εποχή — εάν το Μεσαίωνα η πονηριά και η ανηθικότητά της ήταν υπογραμμισμένες, μετά την εποχή της

3 Κακριδής, 1987, 168.

Αναγέννησης οι τόνοι έπεσαν, ενώ στην εποχή του Κλασικισμού μετατράπηκε ακόμα και σε παθητική γυναίκα.⁴

Την Κλυταιμνήστρα συχνά συναντάμε στην λογοτεχνία ήδη από την αρχαιότητα, ωστόσο ανεξαρτήτως εάν ο ρόλος της σε οποιοδήποτε έργο είναι βασικός αυτή δεν είναι πρωταγωνίστρια, αλλά αν μπορούμε να το θέσουμε έτσι, έχει ρόλο συμπρωταγωνίστριας και εκτός από κάποιες εξαιρέσεις το όνομά της ποτέ δεν αναφέρεται στους τίτλους των έργων. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για τη λογοτεχνία των αρχών του 20^{ού} αιώνα – η Κλυταιμνήστρα είναι η ηρωίδα των σημαντικότερων έργων με το θέμα των Ατρείδων: *Οι Μύγες* του Σαρτρ, *Η Ηλέκτρα* του Ανούιγ, *Το πένθος ταιριάζει στην Ηλέκτρα* του Ο'Νηλ, *Η Ηλέκτρα* του Χόφμανσταλ και άλλα.

Αρκετά έργα γράφονται στη δεκαετία του 80 με θέμα την Κλυταιμνήστρα και με το όνομα της ήδη στον τίτλο: Nancy Bogen, *Klytaimnestra Who Stayed at Home*, 1980, Dacia Maraini, *I sogni di Clitennestra*, 1981, Christine Brückner, *Bist du nun glücklich, toter Agamemnon*, 1983, Marie Cardinal, *Le passé empiété*, 1983, Christa Wolf, *Kassandra*, 1983, Christine Brooke-Rose, *Amalgamemnon*, 1984, Séverine Auffret, *Nous, Clytemnestre*, 1984, Magaly Alabau, *Clitemnestra*, 1986, Laura Kennelly, *Clytemnestra Junior in Detroit*, 1993, Oksana Zabuzhko, *Clytemnestra*, 1994, Ellen McLaughlin, *Iphigenia and Other Daughters*, 1995.⁵

Η Κλυταιμνήστρα είναι αρκετά δημοφιλής και στη νεοελληνική λογοτεχνία,⁶ ειδικά στο θέατρο. Αλλά εμείς θα εστιάσουμε την

4 Hall, 2005.

5 Komar, 2003.

6 Στο έργο του Π. Β. Παρλαβαντζά *Ατρείδες*, η Κλυταιμνήστρα είναι η αδιάτακτη δολοφόνος. Όμως σε περισσότερα έργα είτε η κατάσταση είναι ασαφής είτε η Κλυταιμνήστρα δικαιολογείται για την πράξη της είτε δεν έχει συμμετάσχει στη δολοφονία του Αγαμέμνονα. Στον *Ορέστη* της Ζωής Καρέλλη η Κλυταιμνήστρα ομολογεί, «ότι ναι μεν δε σκότωσαν τον Αγαμέμνονα, αλλά προκάλεσαν το θάνατό του. Κατά την ερωτική σχέση με την Κασσάνδρα πέθανε από συγκοπή». Ο Ορέστης αναρωτιέται ποιος είναι ο ένοχος. Στο *Ατρείδες* του Θάνου Κωτσόπουλου η Κλυταιμνήστρα εξηγεί ότι σκότωσε τον Αγαμέμνονα λόγω της Θείας Δίκης, για το αίμα της Ιφιγένειας, όμως η Ηλέκτρα και ο λαός αποφασίζουν να την καταδικάσουν και θέλουν να την λιθοβολήσουν. Ενώ ο Ορέστης δεν συμφωνεί και παίρνει τη μητέρα του να φύγουν από τη χώρα. Αλλά ο Αγαμέμνονας βγαίνει από τον τάφο και σκοτώνει την Κλυταιμνήστρα. Στην *Ηλέκτρα* του Α. Κούρου και στο έργο *Αίγιστος* του Δ. Χριστοδούλου δεν συζητείται η σχέση Κλυταιμνήστρας-Αγαμέμνονα, αλλά πιο μεταγενέστερα γεγονότα, η σχέση με τα παιδιά της και η εκδίκηση. Σαφώς και χωρίς αμφιβολία η Κλυταιμνήστρα δικαιολογείται στο έργο

προσοχή μόνο στους τρεις αντιπροσώπους της Νεοελληνικής λογοτεχνίας – Σεφέρη, Ρίτσο, Καμπανέλλη.

Ο Σεφέρης ασχολείται με το θέμα των Ατρείδων σε όλο το έργο του. Τα διάφορα θέματα, μοτίβα, σύμβολα, αποσπάσματα από την *Ορέστεια* του Αισχύλου συναντάμε στα έργα του, ξεκινώντας από το *Μυθιστόρημα* και ολοκληρώνοντας με τα *Τρία κρυφά ποιήματα*.⁷ Ωστόσο προς το παρόν θα ασχοληθούμε με το τελευταίο γιατί ακριβώς εδώ παρουσιάζεται πιο καλά το πρόσωπο που μας ενδιαφέρει.⁸ Εδώ ως πρωταγωνίστρια της «διάσημης δολοφονίας» θα παρουσιαστεί η Κλυταιμνήστρα. Το ίδιο το ποίημα, εάν το αντιλαμβανόμαστε από την άποψη της πληροφοριακής ακρίβειας, είναι εντελώς ασαφές. Ο ποιητής απευθύνεται στη γυναίκα με την εντυπωσιακή εμφάνιση, η οποία όπως φαίνεται γίνεται θύμα – αυτή είναι έτοιμη να δεχτεί το μοιραίο χτύπημα μαχαίριου. Με μια

Υπερ Κλυταιμνήστρας της Δ. Μήτρα. Τα παιδιά στην πραγματικότητα δεν είναι της Κλυταιμνήστρας, αλλά του Αγαμέμνονα και της παραμάνας. Η ίδια η παραμάνα ζηλεύει της Κασσάνδρα και σκοτώνει τον Αγαμέμνονα και την Κασσάνδρα. Στην *Κλυταιμνήστρα* του Κ. Μαρίνη η ηρωίδα είναι πιστή γυναίκα, παρόλο που την ανάγκασαν να παντρευτεί τον Αγαμέμνονα αντί τον Αίγισθο, τον οποίο αγαπούσε. Παραμένει πιστή στον άντρα της, ο Αγαμέμνονας όμως την διώχνει για την Κασσάνδρα. Στο *Όταν οι Ατρείδες...* του Β. Κατσάνη ο Αγαμέμνονας θυσιάζει την Ιφιγένεια μόνο για την φιλοδοξία του. Η Κλυταιμνήστρα προσπαθεί να υπερασπίσει τα παιδιά της, και να βοηθήσει στον Ορέστη να πάρει το θρόνο. Η Ηλέκτρα είναι η συνεργός της. Η Κλυταιμνήστρα στο έργο *Κλυταιμνήστρα* του Αλ. Μάτσα ποτέ δεν ήταν ευτυχισμένη με τον Αγαμέμνονα. Την άφησε μόνη, με όλες τις υποχρεώσεις της, και έφυγε για πόλεμο. Ο Αίγισθος από μικρός την αγαπά και μετά από πολλά χρόνια καταφέρνει να την πλησιάσει. Η αγάπη τους είναι αληθινή, η Κλυταιμνήστρα είναι ευτυχισμένη, αλλά επιστρέφει ο Αγαμέμνονας, τον οποίον είχαν ξεχάσει, και η Κλυταιμνήστρα, επειδή φοβάται μήπως χάσει την ευτυχία της και θέλοντας να κάνει τον Αίγισθο βασιλιά, σκοτώνει τον Αγαμέμνονα. Οι γυναίκες όμως την δικαιολογούν και την υπερασπίζονται. Στο *Επιστροφή στις Μυκήνες* του Ε. Α. Τσιτσα, η Κλυταιμνήστρα είναι η γυναίκα η οποία επιθυμούσε την αγάπη, τον έρωτα, όμως την παράτησαν. Η Κασσάνδρα και ο Αγαμέμνονας είναι ερωτευμένο ζευγάρι. Με τη δολοφονία του Αγαμέμνονα η Κλυταιμνήστρα θέλει ο λαός να τον ξεχάσει, να σκοτώσει την αγάπη τους για τον Αγαμέμνονα, αφού πάντα στην πρώτη θέση για τον Αγαμέμνονα ήταν η πολιτεία και ποτέ η Κλυταιμνήστρα. Δεν είναι σαφές αν τον σκοτώνει για να βασιλεύσει στις Μυκήνες ή για να τον καταδικάσει για τα δέκα χρόνια που έχασε από τη ζωή της για έναν άπιστο άντρα. Ως συμπέρασμα μπορούμε να πούμε ότι στο σύγχρονο ελληνικό δράμα τονίζεται η ανοησία του πολέμου, η ζημία που προκάλεσε αυτός ο πόλεμος και ότι η Κλυταιμνήστρα ποτέ δεν ήταν ευτυχισμένη ως γυναίκα μαζί με τον Αγαμέμνονα. Χασάπη-Χριστοδούλου, 2002.

7 Shamanidi, 1999.

8 Σεφέρης, 1988, 194.

ματιά είναι δύσκολο να πει κανείς ποια στάση έχει ο ποιητής προς την πρωταγωνίστριά του, αλλά είναι δεδομένο ότι στο ποίημα η Κλυταιμνήστρα δεν αναφέρεται αρνητικά, ωστόσο είναι φανερό η συμμετοχή της στη δολοφονία που ήδη είχε γίνει.

Η συλλογή του Γ. Ρίτσου *Τέταρτη Διάσταση* εκδόθηκε το 1972 και περιέχει θεατρικούς μονολόγους που είναι γραμμένοι στη δεκαετία του '60.⁹ Τα έργα της συλλογής δεν είναι τοποθετημένα κατά χρονολογική σειρά όπως γίνεται συνήθως. Την σειρά αυτή την καθόρισε ο ίδιος ο Ρίτσος. Με μια ματιά είναι ακατανόητο γιατί ο *Αγαμέμνωνας* που γράφτηκε το 1970 είναι πρωτότερα τοποθετημένος από τον μονόλογο *Το νεκρό σπίτι* ο οποίος γράφτηκε το 1959 ή γιατί *Η Επιστροφή της Ιφιγένειας* που γράφτηκε το 1972 προηγείται του έργου του 1960 *Κάτω απ' τον ίσκιο του Βουνού*. Υπολογίζουμε, ότι με μία τέτοια διευθέτηση των μονολόγων ο Ρίτσος ήθελε να δημιουργήσει την δική του *Ορέστεια*. Και όντως, εάν εξετάσουμε τα έργα όχι χρονολογικά, αλλά θεματικά, θα δούμε ότι αυτά διαδοχικά παρουσιάζουν την τραγωδία των Ατρείδων και σε κάποιο βαθμό ακολουθούν την *Ορέστεια* του Αισχύλου. Έτσι, στην *Ορέστεια* του Ρίτσου, στο πρώτο έργο *Αγαμέμνωνας* απεικονίζεται η δολοφονία του Αγαμέμνονα, στο δεύτερο *Ορέστης* — η εκδίκηση του Ορέστη και ο θάνατος της Κλυταιμνήστρας, ενώ από το τρίτο ξεκινάει η ανάλυση των γεγονότων που έγιναν στην οικογένεια.¹⁰

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση των συμμετεχόντων της τραγωδίας των Ατρείδων απέναντι στην Κλυταιμνήστρα. Οι πρωταγωνιστές των μονολόγων είναι οι ίδιοι οι Ατρείδες. Η Κλυταιμνήστρα εμφανίζεται μόνο στο πρώτο μονόλογο και μόνο υπό τη μορφή στατικού προσώπου. Παρόλο που η Κλυταιμνήστρα δεν μιλάει σε κανένα μονόλογο και ούτε καν αναφέρεται πουθενά το όνομά της, δημιουργείται η εντύπωση πως ακριβώς αυτή είναι η πρωταγωνίστρια της *Ορέστειας* του Ρίτσου, αφού όλα συμπυκνώνονται γύρω της.¹¹ Σε κάθε μονόλογο αφιερώνονται σε αυτή μερικά χωρία και σε κάθε μονόλογο διαφαίνεται η στάση των μελών της οικογένειας της απέναντί της: Αντίθετα προς την αρχαία παράδοση η στάση τους προς την Κλυταιμνήστρα είναι σαφώς θετική (εκτός από ένα μονόλογο, ο οποίος κατά την γνώμη μας

9 Ρίτσος, 1970.

10 Shamanidi, 2013, 192-193.

11 Σοκολιούκ, 1981. Μερακλής, 1981.

ανήκει στην Ηλέκτρα). Ο ποιητής δήθεν προσπαθεί με το στόμα των ηρώων να δικαιολογήσει την Κλυταιμνήστρα – σε κάθε περίπτωση πουθενά δεν φαίνεται η στάση που έχουμε συνηθίσει στην αρχαία παράδοση.

Στα δύο έργα του Καμπανέλλη – το *Γράμμα στον Ορέστη* και *Δείπνος* συναντάμε την Κλυταιμνήστρα.¹² Ο συγγραφέας στο πρόγραμμα της θεατρικής παράστασης λέει πως συμπαθεί την Κλυταιμνήστρα, είναι η αγαπημένη του ηρωίδα και πάντα είναι στο πλευρό της.¹³ Αυτή η δήλωση φανερώνει τη στάση του συγγραφέα προς την Κλυταιμνήστρα. Η μοναδική πρωταγωνίστρια του μονόπρακτου έργου *Γράμμα στον Ορέστη* είναι η Κλυταιμνήστρα (εκτός από τον Ορέστη και την Ηλέκτρα που εμφανίζονται στο τέλος του έργου), η οποία γράφει γράμμα στον Ορέστη όπου του εξηγεί γιατί σκότωσε τον Αγαμέμνονα και προσπαθεί να τον γλιτώσει από την φρικτή δολοφονία που σκοπεύει να διαπράξει και προσπαθεί να δικαιολογήσει την πράξη της.

Στους μονολόγους και τους διαλόγους δεύτερου μονόπρακτου έργου *Δείπνος* βλέπουμε το πως αντιμετωπίζουν οι πρωταγωνιστές ο ένας τον άλλον και την τραγωδία που έζησε η οικογένεια των Ατρείδων. Από τις συζητήσεις των ζωντανών και τα σχόλια των νεκρών γίνεται φανερό πως όλοι μετανιώνουν για ό,τι έγινε: Ο Αγαμέμνονας μετανιώνει που δεν υπήρξε καλός πατέρας και προσπαθεί να δικαιολογήσει τον εαυτό του, η Κλυταιμνήστρα μετανιώνει που έκανε τα ίδια της τα παιδιά δολοφόνους, η Ηλέκτρα μετανιώνει που την κυρίευσε το πάθος της εκδίκησης, ο Ορέστης μετανιώνει που δεν πρόλαβε να διαβάσει το γράμμα της μητέρας του.

Η στάση των πρωταγωνιστών προς αυτή την ιστορία έχει διττό πλάνο: Εάν στο πρώτο έργο η Κλυταιμνήστρα αντιμετωπίζει τον Αγαμέμνονα ως ύπουλο και φιλόδοξο άνθρωπο, ικανό να θυσιάσει το ίδιο του το παιδί στις στρατιωτικές φιλοδοξίες, ενώ η Ηλέκτρα και ο Ορέστης σκοτώνουν την ίδια τους τη μητέρα, στο δεύτερο έργο και οι τρεις πρωταγωνιστές (ο Αγαμέμνονας, η Ηλέκτρα, ο Ορέστης) είναι σε απόγνωση και σαν να ψάχνουν διέξοδο από την κατάσταση στην οποία βρίσκονται. Μετανιώνουν για την πράξη τους, όμως ο συγγραφέας δεν αρκείται στην μετάνοια των ηρώων του και τους επιφυλάσσει πιο βαρύ τέλος – η Ιφιγένεια δηλητηριάζει τα ίδια της τα αδέρφια με κρασί και το πίνει κι εκείνη.

¹² Καμπανέλλης, 1999-2010.

¹³ Πρόγραμμα του Εθνικού θεάτρου, χειμώνας, 1992-1993.

Με αυτό τον τρόπο βάζει τέλος στην τραγωδία των Ατρείδων.¹⁴ Κι εδώ όπως και στον Ρίτσο, σε αντίθεση με τις αρχαίες τραγωδίες, τα μέλη της οικογένειας των Ατρείδων τρέφουν συμπάθεια για την Κλυταιμνήστρα και θα μπορούσε να πει κανείς πως κατηγορούν τον εαυτό τους για ότι έγινε.

Είναι δύσκολο να πούμε γιατί ένας συγγραφέας παρουσιάζει κάποιο πρόσωπο με ένα ή με τον άλλο τρόπο, ή γιατί του αλλάζει την πρώτη του μορφή — προσπαθεί να γκρεμίσει το στερεότυπο που υπήρχε προς αυτή, την αντιμετωπίζει διαφορετικά ή απλά την συμπαθεί. Είναι δύσκολο να απαντήσουμε στην ερώτηση γιατί οι σύγχρονοι συγγραφείς θέλησαν να «εξευγενίσουν» την Κλυταιμνήστρα. Θα μπορούσαμε όμως να υποθέσουμε, γιατί ένα λογοτεχνικό πρόσωπο, ένας τύπος του λογοτεχνικού χαρακτήρα, γίνεται επίκαιρο στη συγκεκριμένη εποχή, στην περίπτωσή μας, στο τέλος του 20^{ου} αιώνα.

Εάν ρίξουμε μια ματιά στις γυναικείες μορφές της αρχαίας λογοτεχνίας, μπορούμε να τις χωρίσουμε σε δύο κατηγορίες: Γυναίκες που δρουν βάσει των ενστίκτων τους, (ή βάσει τα αισθήματά τους) και γυναίκες των οποίων η πράξη ορίζεται από μια συγκεκριμένη ιδέα ή έμμονη ιδέα. Βέβαια υπάρχουν και εξαιρέσεις, οι οποίες δεν ανήκουν σε αυτές τις δύο κατηγορίες.

Στην πρώτη κατηγορία γυναικών, αυτών των οποίων το ένστικτο καθοδηγεί τη συμπεριφορά τους, μπορούμε να τοποθετήσουμε τη Μήδεια, την Κλυταιμνήστρα, την Ελένη, τη Φαίδρα, ενώ στη δεύτερη κατηγορία, όταν το κίνητρο της πράξης είναι η αφοσίωση σε μια ιδέα ή ιδέα φιξ — την Ηλέκτρα, Αντιγόνη και εν μέρει την Ιφιγένεια.

Οι γυναίκες της πρώτης κατηγορίας παρόλο που χρειάζονται αρκετό χρόνο για να σχεδιάσουν την πράξη τους (δηλαδή δεν δρουν εν βρασμώ ψυχής), σκέφτονται λιγότερο τις συνέπειες (το αποτέλεσμα). Γι' αυτές τα αισθήματά τους βρίσκονται σε πρώτο πλάνο και όχι το αποτέλεσμα της ίδιας της πράξης τους. Η Ελένη και η Φαίδρα παραδομένες στον έρωτα δεν σκέφτονται τι μπορεί να επακολουθήσει λόγω του πάθους τους. Παραδομένες στο αίσθημα της εκδίκησης η Κλυταιμνήστρα και η Μήδεια υποθετικά δεν αντιλαμβάνονται (ή αντιλαμβάνονται, αλλά τους νοιάζει λιγότερα) τις τραγικές συνέπειες της εκδίκησης τους. Δρουν με βάσει τα ένστικτά τους.

14 Σε αυτή την περίπτωση ο Καμπανέλλης είναι πιο ανελέητος από τον Αισχύλο, ο οποίος δίνει ευκαιρία στον δολοφόνο να δικαιολογηθεί.

Στη δεύτερη περίπτωση αντιθέτως, για μια συγκεκριμένη ιδέα ή ιδέα φιξ (η οποία για την ίδια την ηρωίδα είναι υποκειμενικά πολύ σημαντική) η ηρωίδα είναι ικανή για όλα – ακόμα και να σκοτώσει την ίδια της τη μητέρα. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να υπογραμμίσουμε πως οι γυναίκες αυτής της κατηγορίας καταπνίγουν τα αισθήματα τους και είναι έτοιμες να θυσιάσουν ακόμα και οι ίδιες για την πραγματοποίηση αυτής της ιδέας. Η Αντιγόνη αρνείται τον Αίμονα επειδή θεωρεί πως είναι καθήκον της να κηδέψει τον αδερφό της. Για την Ηλέκτρα νόημα της ζωής έγινε η «αποκατάσταση της δικαιοσύνης» και αρνείται την προσωπική της ζωή.

Στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα περισσότερη προσοχή δινόταν στη δεύτερη κατηγορία, δηλαδή στις γυναίκες που υπηρετούσαν την ιδέα – πράγμα πολύ φυσικό, εφόσον στο μεταίχμιο των δύο πολέμων υπήρχε ανάγκη προσώπου, ήρωα που θα αντιστεκόταν στο σύστημα: π. χ. η Αντιγόνη του Ανούιγ, που πολεμάει το φασιστικό καθεστώς ή η Ηλέκτρα του Σαρτρ, που προσπαθεί να αγωνιστεί εναντίον μιας διεφθαρμένης κοινωνίας. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο γίνεται η υποβάθμιση του ήρωα (με την κυριολεκτική σημασία της λέξης – του ανθρώπου που δημιουργεί εξαιρετικά έργα, κατορθώματα και όχι αναφορικά με το λογοτεχνικό χαρακτήρα).

Οι ήρωες έγιναν «βαρετοί» για την κοινωνία. Δεν είναι τυχαίο ότι μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ο Στάλιν ξεκίνησε τις διώξεις των ηρώων που γύρισαν από τον πόλεμο, για να τους εξουδετερώσει. Το ίδιο γίνεται και στο τέλος του 20^{ου} αιώνα, όταν άρχισαν να δυσφημίζουν τους ανθρώπους που γύρισαν από το Αφγανιστάν και το Βιετνάμ στη Σοβιετική Ένωση και την Αμερική.

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αφού η κοινωνία βαρέθηκε τους ήρωες, σε πρώτο πλάνο ανεβαίνει ο συνηθισμένος, ο απλός άνθρωπος, που δρα βάσει των ενστίκτων του. Αυτό το είδος ανθρώπου είναι πλέον ενδιαφέρον για τη λογοτεχνία. Ο Άνθρωπος, όχι ως ήρωας, αλλά ο άνθρωπος ως άνθρωπος.

Πιστεύω πως σε αυτά τα δεδομένα βρέθηκε και η Κλυταιμνήστρα – η σύγχρονη λογοτεχνία προσπαθεί να βρει απαντήσεις και να δικαιολογήσει την πράξη της συνηθισμένης γυναίκας. Η Κλυταιμνήστρα έγινε πιο ενδιαφέρουσα ως γυναίκα και όχι ως σύζυγος του ήρωα, ως μητέρα ή βασίλισσα.

Δεν ξέρω αν μπορούμε να κάνουμε προβλέψεις των λογοτεχνικών εξελίξεων. Αν κοιτάξουμε όμως την σημερινή μας πραγματικότητα, πιστεύω πως ήρθε ο καιρός των ηρώων-ιδεαλιστών, των ανθρώπων (και κατ'αντιστοιχία λογοτεχνικών προσώπων) οι οποίοι μπορούν να αλλάξουν τα δεδομένα της κοινωνίας, αυτών που βάζουν το κοινωνικό συμφέρον πιο πάνω από το προσωπικό. Ωστόσο, ας περιμένουμε. Είναι στην επιλογή των συγγραφέων της νέας γενιάς.

Βιβλιογραφία

- Shamanidi, S., *Classical Tradition in Modern Greek Literature and G. Seferis*, Tbilisi 1999.
- , The Sociological Aspect of Perception of Helen and Medea, *Δια-κείμενα*, vol. 10, Thessaloniki 2010.
- , *Classical Tradition and Modern Greek Literature*, Tbilisi 2013.
- Hall, E., Aeschylus' Clytemnestra versus her Senecan Tradition, στο E. Hall, F. Macintosh, P. Michelakis, O. Taplin (eds) *Agamemnon in Performance, 458 BC to AD 2004*, Oxford University Press 2005, 37-52.
- Κακριδής, Ι., *Ελληνική μυθολογία, Τρωικός Πόλεμος*, Εκδοτική Αθηνών 1987.
- Komar, K. L., *Reclaiming Klytemnestra: Revenge or Reconciliation*, University of Illinois 2003.
- Καμπανέλλης, Ι., *Δείπνος, Θέατρο*, 6 τόμοι, Αθήνα 1999-2010.
- Σεφέρης, Γ., *Ποίηματα*, Αθήνα 1988.
- Ρίτσος, Γ., *Τέταρτη Διάσταση*, Αθήνα 1970.
- Χασάπη-Χριστοδούλου, Ε., *Η Ελληνική μυθολογία στο Νεοελληνικό δράμα, Από την εποχή του Κρητικού θεάτρου έως το τέλος 20^{ου} αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2002.
- Σοκολιούκ, Β., Ο μύθος στο έργο του Γιάννη Ρίτσου, στο *Αφιέρωμα στον Γιάννη Ρίτσο*, Κέδρος, Αθήνα 1981.
- Μερακλής, Μ. Γ., Η «Τέταρτη Διάσταση» του Γιάννη Ρίτσου, στο *Αφιέρωμα στον Γιάννη Ρίτσο*, Κέδρος, Αθήνα 1981.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α', Β', Γ', Ε'

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------------	----

1. Εννοιολογήσεις των κρίσεων

Βασιλική Παπαγεωργίου: Κρισιακό τοπίο και ΜΜΕ: μετατοπίσεις του δημόσιου λόγου και νέα πολιτισμικά πρότυπα στην περίπτωση της ελληνικής τηλεόρασης	31
Παρασκευή Δεληκάρη: Απόπειρες αμφισβήτησης της «κρίσης» ως ηγεμονικής πολιτισμικής μεταφοράς, με όρους κοινωνιολογίας της τέχνης	65
Κώστας Θεολόγου: The “priblic” (a modern-Greek particularity) and public space in modern Greece	81

2. Μεταβολές του θρησκευτικού παραδείγματος

Αθανάσιος Σωτ. Τζιερτζής: Εκκλησιαστική συνέχεια και ρήξη μετά την προσάρτηση των Νέων Χωρών: οι θέσεις του Μητροπολίτου Σερρών Αποστόλου Χριστοδούλου (1909-1917) για τις σχέσεις Εκκλησίας – Πολιτείας και η στάση του απέναντι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο και την Εκκλησία της Ελλάδος	99
Μ. Γ. Βαρβούνης, Νάντια Μαχά – Μπιζούμη: Συνέχειες και ασυνέχειες στην ελληνική παράδοση των ιερατικών αμφίων (19ος–20ός αιώνας)	125
Carlos Martínez: Με το βλέμμα στο Ισλάμ. Ο διάλογος μεταξύ Μανουήλ Β' και ενός Mudarris	147
Μαίρη Μαργαρώνη: Η εξάπλωση της Μπαχάϊ Πίστης από το Ιράν στην Ελλάδα: Συμβολή στην ιστορία και τον πολιτισμικό βίο των ελληνικών θρησκευτικών μειονοτήτων	159
Αλέξανδρος Σακελλαρίου: Μορφές αθεΐας στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία: πολιτισμικές ρήξεις εντός ενός ελληνορθόδοξου κοινωνικού περιβάλλοντος	179

Δημήτρης Αγγελής: Η πρόσληψη των νεοορθοδόξων από τα περιοδικά λόγου και στοχασμού	197
---	-----

3. Μεταβολές του πολιτικού / οικονομικού παραδείγματος

3.1. Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και ιδεολογικές αναζητήσεις στο ύστερο Βυζάντιο και στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας

Daniel Hernández San José: The Perception of Justinian in the Latin West: Considerations from Dante's Works	211
Χαράλαμπος Μηνάογλου: Επιστροφή, συνέχεια ή καινά δαιμόνια; Ο άλλος «Ελληνισμός» του Πλήθωνα	225
Στέλιος Μουζάκης: Πρακτικές, συμπεριφορές και ρήξεις στον αγροτικό κόσμο. Βροντολόγια-σεισμολόγια-νομοκανόνες 17ου-18ου αιώνα. Καταχρηστικές παρεκκλίσεις στη διαχείρισή τους	237
Tudor Dinu: Οι ηγεμονίες του Νικόλαου Μαυροκορδάτου στη Βλαχία – ορόσημο στον τρόπο διακυβέρνησης των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών;	265
Stefan Petrescu: Συνέχειες και ασυνέχειες στην οργάνωση και τη λειτουργία του ελληνόφωνου κόσμου των παραδουνάβιων ηγεμονιών κατά το πρώτο μισό του δέκατου ένατου αιώνα	281

3.2. Κοινότητες σε μετάβαση και η συγκρότηση των θεσμών του νεοελληνικού κράτους

Ντίνα Μουστάνη: Αφομοίωση και διάκριση: οι κοινότητες των Οθωμανών και Εβραίων στο Βόλο μετά την προσάρτηση	295
Νικόλαος Αναστασόπουλος: Από την Οθωμανική περίοδο στο Ελληνικό κράτος: πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις για την περιοχή των Ιωαννίνων	311
Ιωάννης Μ. Μπακιρτζής: Η μετάβαση από το 19ο στον 20ό αιώνα για τις πόλεις του βορειοελλαδικού χώρου – η περίπτωση των αστικών κέντρων της δυτικής Θράκης, όπως αποτυπώνεται στις επίσημες οθωμανικές επετηρίδες και λεξικά και στη γαλλόφωνη Επετηρίδα της Ανατολής	325

- Αργύριος Ν. Γιαννέλος:** Παραβατικές συμπεριφορές και η ποινική τους όψη στις εκλογές του Ελληνικού κράτους 1867-1872. Ένας πίνακας ποινών του Υπουργείου Δικαιοσύνης (1873) 341
- Σοφία Αλεξία Παπαζαφειροπούλου:** Ο ρόλος της αυτοκίνησης στην κουλτούρα του ελεύθερου χρόνου των ελληνικών μεσαίων και κατώτερων τάξεων κατά την περίοδο 1950-1970 367

3.3. Ιδεολογικές κρίσεις και συγκρούσεις και η ιστοριογραφική τους αποτύπωση (19ος-20ός αι.)

- Αριάδνη Μουταφίδου:** Der “heilige Kampf” und das “revolutionäre Element”. Kontinuität und Diskontinuität in Krisen- und Übergangszeiten 389
- Dimitris Miguel Morfakidis-Motos:** Η ελληνική εθνεγερσία στον ισπανικό Τύπο (1821-1830). Μια εισαγωγική μελέτη 403
- Matilde Morcillo:** La crisis griega de 1909: La Liga Militar y la Asamblea revisionista griega a través de la correspondencia diplomática 423
- Χριστίνα Βαμβούρη, Δημήτρης Μαυρίδης:** Ασυνέχεια και ρήξη της ελληνικής κοινωνίας στις μετεμφυλιακές δεκαετίες, 1950-1981 437

3.4. Στάσεις απέναντι στην αρχαιότητα

- Αικατερίνη Λεύκα:** Συνέχειες και ασυνέχειες στις εκπαιδευτικές απόψεις του Αδαμάντιου Κοραή 457
- Βασίλης Μπακούρος:** Η ρητορική αναπαλαίωση και «οι της αρχαιότητος πλίνθοι» στο εκπαιδευτικό οικοδόμημα του Γένους. Ένα ανέκδοτο προσφώνημα του 1706, έργο του Αντωνίου Βυζαντίου, προς τον πατριάρχη Γαβριήλ Γ΄ 467
- Γεώργιος Κοντογιώργης:** Σχετικά με το τέλος της αρχαιότητας 483

3.5. Διαβαλκανικές και διευρωπαϊκές σχέσεις

- Ελεονώρα Ναξίδου:** Η Ιδέα της Συνέχειας του Ελληνικού Έθνους στην Ιστοριογραφική Αφήγηση των Διανοομένων της Βουλγαρικής Αναγέννησης 505

Γεώργιος Δ. Παναγόπουλος: Έλληνες και Πανσλαβισμός με βάση την αρθρογραφία του Κωνσταντίν Λεόντιεφ: Η ρηγμάτωση των βεβαιοτήτων ή η επιβεβαίωση της ρήξης;	521
Ekkehard W. Bornträger: Παράδοση, εθνική ταυτότητα και εκσυγχρονιστικά οράματα στην ελληνική και ρουμανική δοκιμιογραφία του μεσοπολέμου: Θεοτοκάς και Cioara	547
Χρήστος Γραμματικός: Το εγχείρημα της ελληνοτουρκικής φιλίας στην ιστορική του προοπτική: οι μορφωτικές και πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ των δύο χωρών στο διάστημα 1955-1964	565
Ηλίας Γ. Σκουλίδας: Συνέχειες και ασυνέχειες στις ελληνο-αλβανικές σχέσεις: η ελληνική πολιτική σε περιφερειακές εντάσεις	575
Στράτος Ν. Δορδανάς: Ο κουμπάρος-βασιλιάς και η διαφύλαξη της εδαφικής ακεραιότητας: Από τη βουλγαροφαγία των Βαλκανικών Πολέμων στη γερμανόφιλη αναδίπλωση του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου	593
Δημήτρης Κ. Αποστολόπουλος: Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη σχέση Ελλήνων-Γερμανών: από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την Κατοχή στον Ψυχρό Πόλεμο και την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση	605

4. Η εκπαίδευση και οι προκλήσεις των θεσμικών αλλαγών

4.1. Ζητήματα ιστορίας της εκπαίδευσης, μειονοτική εκπαίδευση και σύγχρονες εκπαιδευτικές αλλαγές

Ευστράτιος Βαχάρογλου: Η ηθική διαπαιδαγώγηση των αγοριών και κοριτσιών τον 19ο και αρχές 20ού αιώνα μέσα από εγχειρίδια Ηθικής και Παιδαγωγικά κείμενα: μία πρώτη προσέγγιση	623
Ευαγγελία Καλεράντε: Ελληνική εκπαιδευτική πολιτική για την τεχνική εκπαίδευση: από την πολιτική των προθέσεων στη νομοθεσία (1860-2013)	641
Κωστής Τσιούμης: Πολιτικές διαχείρισης της μειονοτικής παρουσίας στην ελληνική εκπαίδευση 1923-2000	661
Μαριάνθη Παλάζη: Μια περίπτωση δίκης στο Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο: η «Δίκη των Αρχιγενείων Καθιδρυμάτων» Επιβατών Θράκης 1887-1892/1894	679

Κωστάντω Μπαρούτα – Ξέρρα: Η παιδεία στο χώρο της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας από την ίδρυση του αλβανικού κράτους μέχρι σήμερα	697
--	-----

4.2. Συνέχειες, ασυνέχειες και ρήξεις στα σχολικά εγχειρίδια. Ζητήματα διδακτικής

Φωτεινή Πατεινάρη: Οι εκπαιδευτικές αλλαγές στο πλαίσιο των νέων δεδομένων που θέτει η πολυπολιτισμικότητα: το παράδειγμα των σχολικών εγχειριδίων σύγχρονης ιστορίας	715
Αγγελική Μουζακίτη: Από τη μία και μοναδική ιστορική αλήθεια στις πολλαπλές αναγνώσεις του ιστορικού παρελθόντος. Οι τομές και οι αλλαγές στην ελληνική μέση εκπαίδευση αναφορικά με τον τρόπο διδασκαλίας της ιστορίας. Θεωρητικά / Ιδεολογικά ζητήματα και προβληματισμοί	741
Encarnación Motos Guirao: La idea de Bizancio y el helenismo en los manuales escolares españoles de finales del siglo XIX y principios del XX	759
Κλεονίκη Δρούγκα: Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι (1912-1913) στα ελληνικά διδακτικά εγχειρίδια Ιστορίας (δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) της περιόδου 1950-1974	777
Νίκος Ρουμπής: Η θέση της λογοτεχνίας στη διδασκαλία της Νέας Ελληνικής ως ξένης γλώσσας	791
Τριαντάφυλλος Η. Κωτόπουλος: Πράξη και διδασκαλία της «Δημιουργικής Γραφής» στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα	801
Ana Elakovic – Nenadovic, Vojkan Stojičić: Ο ρόλος της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας στη διδασκαλία της Νέας Ελληνικής στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου	823
Μαρίνα Κοκκινίδου, Λήδα Τριανταφυλλίδου: Το προφίλ του σπουδαστή της ελληνικής γλώσσας στο επίπεδο επάρκειας: Διδακτικές προκλήσεις και προτάσεις	839
Anka Rađenović: Corrective feedback and its influence on L2 learners' performance	861
Stefan Dumitru: Η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην ανώτερη στρατιωτική εκπαίδευση: το πεπρωμένο ενός μαθήματος	873
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Β', Γ', Δ', Ε'	883

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------------	----

5. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη λογοτεχνία

5.1. Σημειωτικοί κώδικες και γλωσσικά παίγνια

Ελένη Κόλλια: Σκιές και σώματα, φωνές στη σιωπή. Περιπτώσεις ονομάτων στο πεζογραφικό έργο του Γιάννη Σκαρίμπα	31
Λίζα Μαμακούκα: «Λέξεις-ασπάλακες», «λέξεις-φουρνέλα»: Οι γλωσσικές επιλογές ως μέσο κατάλυσης θεσμών στα μυθιστορήματα του Παύλου Μάτεσι	45
Ευάγγελος Α. Ντάβας: Έρωσ- Θάνατος: Η ρήξη των φραγμών στον <i>Παλαιό των ημερών</i> του Παύλου Μάτεσι	61

5.2. Ο λόγος της κριτικής και της διανόησης: επιτελέσεις του κανόνα

Δημήτρης Βλαχοδήμος: Ένας πρώιμος κανόνας της “γενιάς του τριάντα”: Πέτρου Σπανδωνίδη, <i>Η πεζογραφία των νέων (1929-1930)</i> , Θεσσαλονίκη 1934	75
Σάββας Καράμπελας: Η συνέχεια της εθνικής ποίησης: Τα κριτήρια και οι αποκλεισμοί από τον κανόνα του Αντρέα Καραντώνη	91
Andria Michael: Η αναβίωση του αρχαίου ελληνικού δράματος και η νομιμοποίηση της ιστορικής συνέχειας στις αρχές του 20ού αιώνα στην Ελλάδα	103
Βασίλης Α. Μπογιατζής: «Τηλέφωνα του Επέκεινα»: Έλληνες διανοούμενοι ως δημιουργοί (performers) και αποκλειστικοί αντιπρόσωποι υπερβατικών οντοτήτων και Απολύτων (Μεσοπόλεμος-Μεταπολεμική περίοδος)	115
Βενετία Αποστολίδου: Γεώργιος Ζώρας και Λίνος Πολίτης: Οι περιορισμοί του πανεπιστημιακού θεσμού και το συμβολικό κεφάλαιο της Νεοελληνικής Φιλολογίας	143

Νίκος Φαλαγκάς: Η κριτική του ημερολογίου στην Ελλάδα: από την καταδίκη στη μίμηση	159
Σωτηρία Σταυρακοπούλου: Τομές και ρήξεις στη λογοτεχνία της Θεσσαλονίκης	179

5.3. Η πρόσληψη της αρχαιότητας και του Βυζαντίου

Συμεών Δεγερεμεντζίδης: Ο ρόλος της χρονικής ασυνέχειας στις διακειμενικές νοηματοδοτήσεις του λογοτεχνικού μύθου	197
Calliopi Dourou: Μεταξύ αναγεννησιακού ουμανισμού και πρόδρομων μορφών Νεοελληνικής εθνικής αφύπνισης: αναψηλαφώντας την επική παράδοση του Ομήρου στην <i>Ιλιάδα</i> του Νικόλαου Λουκάνη (1526)	209
Γιάννης Ξούριας: Εκθρονίζοντας τον «Νέον Ανακρέοντα»	229
Georgia Pateridou: Continuities and discontinuities: Kostis Palamas' cultural politics at the end of the nineteenth century	245
Πολυξένη Κ. Μπίστα: «Η ιερή τάξη των πραγμάτων»: στοιχεία του υπερβατικού στα βυζαντινά έργα του Άγγελου Τερζάκη	255
Ευανθία Νικολαΐδου: Η «μυθική» μορφή του τελευταίου αυτο- κράτορα του Βυζαντίου σε έργα της νεοελληνικής λογο- τεχνίας	265

5.4. Μετάφραση και πολιτισμική διαμεσολάβηση – Λογοτεχνικά ρεύμα- τα και συγκριτολογικές προσεγγίσεις

Andreas N. Michalopoulos: Translating and interpreting Ovid's <i>Heroides</i> in 19th century Greece: Philippos Ioannou and his <i>Φιλολογικά Πάρεργα</i>	287
Charilaos N. Michalopoulos: Literary transfers and cross-cul- tural exchanges in the Greek speaking world at the turn of the 20th century: the verse translation of Ovid's <i>Metamorphoses</i> by A.S. Kasdaglis (1908)	299
Μαρία Σεχοπούλου: Αντιδάνεια: η αρχαιόθεμη τραγωδία του Στρίντμπεργκ «Hellas» και η άγνωστη μεταφραστική τύχη της στην Ελλάδα	315
Cristiano Luciani: Η βιβλιοθήκη Μουτζάν. Η ιταλομάθεια της Ελισάβετ Μαρτινέγκου (1801-1832)	329

Μιχαήλ Λειβαδιώτης: Ο Ν. Λούντζης μεταφραστής του Hegel: οι μεταφράσεις για τον Σολωμό	347
Βασιλική Μήσιου: Ο ρόλος της ποιητικής μετάφρασης στη διαμόρφωση της νεοελληνικής γλώσσας και ποίησης	359
Χριστίνα – Γεωργία Κασίνη: Ο ελληνικός Joyce: Μια αμφίδρομη σχέση	373
Dimitra Chrysovitsanou: L'eco del Futurismo Italiano in Grecia – Il caso di Giorgio Theotokas	389
Nicole Votavoná Sumelidisová: Η γυναίκα και το γυναικείο σώμα στην ελληνική και τσεχική υπερρεαλιστική ποίηση του μεσοπολέμου	403

5.5. Έμφυλος λόγος στην ποίηση και στην πεζογραφία (19ος-20ός αι.)

Βαρβάρα Ρούσσου: Συνέχειες και ασυνέχειες στη γυναικεία ποίηση του 19ου και αρχών του 20ού αι.	419
Λουίζα Χριστοδουλίδου: Ρομαντικές και αντιθετικιστικές απηχήσεις στο ποιητικό έργο της Σαπφούς Λεοντιάδος: «Ο ποιητής και το δάσος ή η τέχνη και η φύσις»	437
Νίνα Παλαιού: Στα ίχνη μιας χειραφετικής φωνής των αρχών του 20ού αιώνα: η περίπτωση της Λώρας Δάφνη	451
Διαμάντη Αναγνωστοπούλου: Ρήξεις της στερεοτυπικής γυναικείας εικόνας και στάσης σε κείμενα γυναικών συγγραφέων του Μεσοπολέμου	469

5.6. Ειδολογικοί προβληματισμοί (12ος-20ός αι.)

Romina Luzi: Continuity, tradition and innovation in the Palaiologan novels	487
Δήμητρα Γιανναρά: Η λειτουργία του αφηγητή και του διηγητή in mediam narrationem	501
Ολυμπία Βρακοπούλου: Οραματικά κείμενα του 16ου αιώνα	519
Θεοδώρα Ζαμπάκη: Λόγοι φιλοσόφων και άλλων σοφών για τον νεκρό Μέγα Αλέξανδρο σε ανώνυμο αιθιοπικό κείμενο και σε αραβική διήγηση που παραθέτει ο ιστορικός al-Tha'libī (961-1038 μ.Χ.)	529

Μαρία Παραλίδου: Πρόσληψη της νέας τέχνης – Η κλασικο-ρομαντική αντινομία στο καταληκτικό κεφάλαιο της φιλοσοφικής πραγματείας <i>Δοκίμιον Καλλιλογίας ήτοι Στοιχεία Αισθητικής</i> (Ζάκυνθος, 1856) του Κωνσταντίνου Στρατούλη	547
Θάλεια Ιερωνυμάκη: Στον τόπο της διακοπής και της συνέχειας του βίου. Εκδοχές της ποίησης του νεκροταφείου στον 19 ^ο αιώνα	563
Νίκος Μαυρέλος: “Πάρεργον”, “Παίγνιον” και “Διηγηματική εγκυκλοπαίδεια”: Ο “ναρκισσισμός” της νεοελληνικής δημιουργικής πεζογραφίας ως όχημα της πρώιμης νεοτερικότητας (1716-1866)	581
Ειρήνη Χατζοπούλου: Η <i>Πάπισσα Ιωάννα</i> του Εμμανουήλ Ροΐδη: μια πρόταση πρώιμου νεωτερικού-ναρκισσιστικού μυθιστορήματος	599
Φωτεινή Λίκα: Επίγονοι του Γιουβενάλη ή του Ορατίου; Ο Λασκαράτος, ο Ροΐδης και η Σάτιρα του 19 ^{ου} αιώνα	619
Κατερίνα Κωστήου: Από την παρωδία στο pastiche: ζητήματα ορολογίας και θεωρίας. Μια «ειδολογική» προσέγγιση του ποιήματος «Τι είπε η γκαμήλα (παστίτσιο)» του Γιώργου Σεφέρη	635
Ιουλιανή Βρούτση: Η ανατρεπτική «ποιητική του Τύπου»: ο Κωνσταντίνος Πωπ και η «επικίνδυνος [ειδολογική] καινοτομία» του νεοελληνικού χρονογραφήματος (1848)	661
Λέανδρος Φωτεινιάς: Συνέχειες, ασυνέχειες και ρήξεις της ελληνικής πεζογραφίας στον ημερήσιο τύπο: Ο ελληνικός λογοτεχνικός πεζός λόγος στην εφημερίδα το <i>Άστυ</i> , 1891-1900	689
Μαρία Καραϊσκού: Ρήξεις και συνέχειες στην ιστορία του νεοελληνικού διηγήματος: ο Δημοσθένης Βουτυράς και το «φάντασμα» της ηθογραφίας (1900-1930)	703
Αθηνά Κορούλη: Μετά την ηθογραφία: οι νέες κατευθύνσεις της μεσοπολεμικής διηγηματογραφίας (1920-1940)	723

5.7. Συνέχειες και ασυνέχειες στην Κρητική και Επτανησιακή Λογοτεχνία

Τάσος Α. Καπλάνης: Ασυνέχειες και ρήξεις; Οι ασυγχρονίες του ομόχρονου στην κρητική λογοτεχνία (14ος-16ος αι.)	743
Günther S. Henrich: Ακόμα ένα –αποσπασματικό– έργο του Γ. Χορτάτση: «Η Ξεχασμένη Νύφη»	765
Αφροδίτη Αθανασοπούλου: Από τις Κρητικές κωμωδίες στα σατιρικά όνειρα του Σολωμού	785
Αναστασία Δανάη Λαζαρίδου: «..από τα κόκκαλα βγαλμένοι»; Α. Κάλβος, Δ. Σολωμός, Ι. Ρίζος Νερουλός: Φαναριώτες και Επτανήσιοι στη δίνη της κρίσιμης επαναστατικής δεκαετίας 1820-1830	821
Κωστής Παύλου: Από τη φιλολογία στη γενετική κριτική: (α)συνέχειες και ρήξεις στην ερμηνεία και έκδοση του πρώτου σχεδίου γραφής των <i>Ελεύθερων πολιορκισμένων</i> του Διονύσιου Σολωμού	839
Κωνσταντίνος Φουρναράκης: Από το <i>Μισολόγγι</i> του Δ. Σολωμού στη <i>Μεσολογγιάδα</i> του Α. Αντωνιάδη: μια ποιητική ασυνέχεια	861
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α΄, Γ΄, Δ΄, Ε΄	875

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Γ' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------------	----

5. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη λογοτεχνία

5.8. Από τη γενιά του 1880 στις αισθητικές αναζητήσεις του Μεσοπολέμου

Γεράσιμος Ρεντίφης: Η γενιά του 1880. Παύλος Καλλιγάς και Ανδρέας Καρκαβίτσας	31
Λάμπρος Βαρελάς: Κόντρα στο ρεύμα: Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και οι ρήξεις του με τη νεοελληνική κοινωνία και τις αναμονές του αναγνωστικού κοινού	47
Γκρατσιέλλα – Φωτεινή Καστελλάνου: Κρίση και θύματα στο έργο του Κωνσταντίνου Θεοτόκη <i>Οι Σκλάβοι στα δεσμά τους</i>	61
Αγγελική Λούδη: Η αναδιήγηση μιας παλιάς ιστορίας: <i>Φρατζέσκα ντα Ρίμινι</i> (1922) του Διονύσιου Κόκκινου	73
Fatima Eloeva, Arina Reznikova: Η αισθητική του εφιάλτη στα έργα Παπαδιαμάντη και Ντοστογιέφσκι (<i>Έγκλημα και τιμωρία</i> και <i>Φόνισσα</i>). Το θέμα των ονείρων	87
Νικόλαος Α.Ε. Καλοσπύρος: Η βιοτική μεταφορά στον Παπαδιαμάντη: Το παπαδιαμαντικό <i>παράδειγμα</i> της ρήξης ανάμεσα στη μεταφυσική ανησυχία του αστικού κόσμου και στη νηπτική ενσωμάτωση της πολιτικοοικονομικής ελλαδικής κρίσης	97
Κ. Γ. Κασίνης: Η νεοελληνική βορειομανία: η ρήξη με το ρομαντικό παρελθόν	119
Βάλια Τσάιτα – Τσιλιμένη: Η μεταφραστική δραστηριότητα της «γενιάς του 1920»: μεταγγίζοντας όψεις πολιτισμού στην ελληνική κοινωνία	139
Απόστολος Μπενάτσης: Η πολυμορφία της ποίησης του Καρυωτάκη	149
Maria Caracausi: I racconti di Napoleon Lapathiotis	161

Κατερίνα Δ. Σχοινά: Η μεταιχμιακή ποιητική του «απόρριχτου» Ναπολέοντα Λαπαθιώτη: «μικρά τραγούδια σε πεζό ρυθμό»	171
Tea Gamrekeli: Για μια άγνωστη πτυχή της ποίησης του Κ. Π. Καβάφη	189
Hans Eideneier: Ο Καβάφης και οι ρίζες του φιλελληνισμού ...	197

5.9. Η «γενιά του 1930»: Ποίηση, Πεζογραφία, Ιδεολογία

Γιάννης Δημητρακάκης: Ο Γιώργος Σεφέρης και ο γαλλικός κλασικός 17ος αιώνας	207
Maila García – Amorós: Η οικογένεια Σεφεριάδη πριν και μετά το '22 μέσα από την οικογενειακή αλληλογραφία	229
Μαρία Μανδαμαδιώτου: Η φυλή και το έθνος στο δημοσιογραφικό λόγο του Στράτη Μυριβήλη (1914-1949)	241
Bart Soethaert: Το Χρονικό μιας πολιτείας του Παντελή Πρεβελάκη και η «μεταβολή» της 4ης Αυγούστου 1936	257
Γεωργία Λαδογιάννη: Η λογοτεχνία στο μεσοπόλεμο. Απομυθοποιήσεις και αποσιωπήσεις. Το μυθιστόρημα του Θράσου Καστανάκη	275
Κατερίνα Μουστακάτου: Συγγενείς χαρακτήρες και αντικρουόμενες ιδεολογίες στο πεζογραφικό έργο του Γιώργου Θεοτοκά	289
Helena González – Vaquerizo: Η «μοντερνιστική» Οδύσσεια του Νίκου Καζαντζάκη. Κλασικός και φιλοσοφικός ήρωας ..	301
Νίκος Μαθιουδάκης: Η γλωσσική ποιητική ταυτότητα του Καβάφη και του Καζαντζάκη: μια συγκριτική μελέτη	319
Δημήτρης Κόκορης: Ρίτσος και σοσιαλιστικός ρεαλισμός : μία σύνθετη σχέση	343

5.10. Αφήγηση, αναπαράσταση και ιδεολογία στην πεζογραφία: από τις αρχές του 20ού αι. ως τη σύγχρονη λογοτεχνία της κρίσης

Γιώργος Φρέρης: Η συμβολή του πολέμου της δεκαετίας 1912-22 στη νεοελληνική γραμματεία	361
---	-----

Έρη Σταυροπούλου: Η παρουσία της Μικρασιατικής Καταστροφής στη νεοελληνική πεζογραφία (συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις)	379
Θανάσης Αγάθος: <i>Γαλήνη</i> : από τον λυρισμό του Ηλία Βενέζη (1939) στον πειραματισμό του Gregory Markopoulos (1958)	397
Μαρία Αθανασοπούλου: Η 'ουλή του Οδυσσέα': Διακειμενικότητα και ερμηνεία στην <i>Αριάγνη</i> [1962] του Τσίρκα	409
Ulrich Moennig: <i>Θυμάμαι</i> : Ο Νίκανδρος Κεπέσης απαντά στον Άρη Αλεξάνδρου	427
Evgenia Iliopoulou: <i>Καλά εσύ σκοτώθηκες νωρίς</i> , κλασικά και εικονογραφημένα	441
Αυγή Λίλλη: «Ποιώντας» στο «περιθώριο»: Η ρήξη της μεταπολεμικής γενιάς με τη γενιά του '30 και την κριτική μέσα από το «ψευδορεαλιστικό» πρίσμα της <i>Φανταστικής περιπέτειας</i> του Αλέξανδρου Κοτζιά	453
Olena Polkhovska: Greek history in kaleidoscopic vision of Maro Douka's characters: narrative strategies unifying individual and historical experience	471
Δέσποινα Σκούρτη: Αντικατοπτρισμοί και μνήμες της περιόδου 1967-1974 στη ελληνική πεζογραφία	483
Εύα Γανίδου: Μυθοπλασιακές βιογραφίες του Γ.Μ. Βιζυηνού: Ρήξεις, ανατροπές και συνέχειες	497
Λίλια Μπάναχ: Κάλυψη των κενών της ιστορίας στο βιογραφικό μυθιστόρημα της Ρέας Γαλανάκη <i>Ο βίος του Ισμαήλ Φερικ</i> πασά	511
Salome Gventsadze: Χαμένες πατρίδες – ρήξη και διχασμός ανάμεσα σε δύο κόσμους στην ελληνική και γεωργιανή λογοτεχνία (Ρ. Γαλανάκη – Κ. Ταταρασβίλι)	519
Αλίκη Τσοτσορού: Ρήξη και συνέχεια στην αναζήτηση του ελληνικού πολιτισμού: Τα μυθιστορήματα του Βασίλη Αλεξάκη <i>Η μητρική γλώσσα</i> και <i>μ.Χ.</i>	533
Ευανθία Βλαχάβα, Σμαράγδα Κωστούδα: Ο λογοτεχνικός κανόνας υπό διαπραγμάτευση στα λογοτεχνικά κείμενα για τους πολιτικούς πρόσφυγες στην Ανατολική Ευρώπη	549

Τάμαρα Κόστιτς – Παχνόγλου: Η Αθήνα και τα σπίτια της από την μεταπολεμική ως την καταναλωτική κρίση στο έργο του Αντρέα Φραγκιά	567
Γιώργος Κωστακιώτης: Από τη δυστοπία στη ρήξη. Ο αποκλεισμός και η απομόνωση του ατόμου στο έργο του Γιάννη Μακριδάκη	583
Μαρίτα Παπαρούση: Αφηγηματοποιώντας το μέλλον: δυστοπικές προοπτικές και ιδεολογικές αναζητήσεις στην πεζογραφία της Ι. Μπουραζοπούλου	593
Παναγιώτης Ξουπλίδης: Τα λογοτεχνικά μυστήρια της θάλασσας του Νότου: Από τη Βαρκελώνη της μεταπολίτευσης στην Αθήνα της κρίσης	611

5.11. Από τους πρώτους μεταπολεμικούς ποιητές και την ποιητική γενιά του '70 στη σημερινή ποίηση της κρίσης

Χριστίνα Δράκου: Θεματικές Τομές στο Έργο του Έκτορα Κακναβάτου <i>Χαοτικά Ι</i>	629
Θεοδούλη Αλεξιάδου: Σκηνοθεσίες θανάτου και ποιητικό σκηνικό. Καρυωτάκης-Σαχτούρης-Βαρβέρης	645
Δώρα Μέντη: Δεκέμβρης του '44: Από τα επικαιρικά ποιήματα του 1945 ως τη νηφάλια αποτίμηση του 2000	663
Νίκη Eideneier – Αναστασιάδη: Από τη «Γενιά της Αμφισβήτησης» στη λογοτεχνία της Κρίσης	677

5.12. Εκδοτική αγορά, αναγνωστικό κοινό και η ανάγνωση ως πολιτισμική πρακτική – Εκφάνσεις της διεύρυνσης του σύγχρονου λογοτεχνικού πεδίου

Γιώργος Βλαχοπάνος: Ρισκάροντας επιχειρηματικά εν καιρώ κρίσης: ο εκδοτικός οίκος Ελευθερουδάκη και το περιοδικό <i>Νεοελληνικά Γράμματα</i>	689
Σοφία Ιακωβίδου: Διαβάζοντας (για) την ανάγνωση: όψεις της θεματοποίησης της ανάγνωσης στη σύγχρονη μυθοπλασία	705

Αναστασία Χολιβάτου: Αληθινές Ιστορίες: η γοητεία της λογοτεχνικής μη-μυθοπλασίας στο πλαίσιο της ελληνικής 'νέας δημοσιογραφίας'	719
--	-----

Ζωή Βερβεροπούλου: Ο δημιουργός σε α' πρόσωπο: έντυπες συνεντεύξεις σύγχρονων Ελλήνων συγγραφέων	735
---	-----

5.13. Παιδική και εφηβική λογοτεχνία

Φωτεινή Βασιλοπούλου, Παναγιώτα Ψυχογυιοπούλου: «Παραμύθια... για μικρούς και μεγάλους» μια τέχνη και τεχνική που διαρκεί στο χρόνο	755
--	-----

Μένη Κανατσούλη: Σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία για εφήβους: οδεύοντας σε μια αβέβαιη ενηλικίωση(;)	769
--	-----

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α', Β', Δ', Ε'	787
--	-----

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Ε' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	21
--------------------------	----

9. Πολιτισμικές μεταφορές, διαπολιτισμικοί μετασχηματισμοί και διακαλλιτεχνικές προσεγγίσεις

9.1. Στρογγυλό Τραπέζι «Πολιτισμικές διαμεσολαβήσεις & διαμόρφωση του “εθνικού χαρακτήρα” στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα»

Άννα Ταμπάκη: Εισαγωγή – Παρουσίαση των στόχων της έρευνας και των πρώτων πορισμάτων της	29
Κυριακή Αθανασιάδου: Εικόνες της <i>Μήδειας</i> και η κατασκευή του γυναικείου φύλου στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα	51
Χρυσόθεμις Σταματοπούλου – Βασιλάκου, Αικατερίνη Διακουμοπούλου – Ζαραμπούκα: Διαπολιτισμική πρόσληψη της δραματουργίας μέσα από τον ελληνικό περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα: Μια πρώτη προσέγγιση	65
Ευριπίδης Γαραντούδης: Η αναβίωση της αρχαίας ελληνικής μετρικής τον 19ο αιώνα: μετρική θεωρία και ποιητική πράξη	85
Μαρία Σπυριδοπούλου: Ο Εμίλ Ζολά μέσα από τον ελληνικό περιοδικό τύπο των δύο τελευταίων δεκαετιών του 19ου αιώνα: μια πρώτη προσέγγιση	95
Αγγελική Σπυροπούλου: Ελληνοαγγλικές λογοτεχνικές συναντήσεις του 19ου αι.- πρόσληψη και διαπολιτισμικότητα	115
Κατερίνα Καρακάση: Η <i>αρχαία δημοτική ποίηση</i> και τα <i>ωραία προϊόντα του γερμανικού Παρνασσού</i> . Σημειώσεις για την πρόσληψη του γερμανικού Ρομαντισμού στον περιοδικό τύπο του 19ου αιώνα	133
Άλκηστη Σοφού: Ο <i>Θεατής της Ανατολής (Le Spectateur de l'Orient)</i> διαλέγεται με την Ευρώπη. Οι διακυμάνσεις μιας «εθνικής αφήγησης»	151
Αύρα Ξεπαπαδάκου, Αλέξανδρος Χαρκιολάκης: Το λυρικό θέατρο και η μουσική σαλονιού στον ελληνόφωνο περιοδικό Τύπο του 19ου αιώνα	159

9.2. Μέσα από τον καθρέφτη: πολιτισμοί σε επαφή (Βενετοκρατία και οθωμανική κυριαρχία)

Ελένη Τσουραπά: Il buon governo: σχεδιάζοντας το σύστημα διακυβέρνησης στην ελληνοβενετική Ανατολή. Το παράδειγμα της Κρήτης (13ος-17ος αι.)	171
Ρομίνη Τσακίρη: Consistency and rupture in punishments in Crete under the Venetian rule (13th – 17th century)	185
Tatiana Markaki: Cultural transfers and social ruptures in Venetian Crete: dowries of distinguished <i>cittadini</i> in seventeenth-century Candia	207
Ουρανία Καραγιάννη: Η οικογένεια Λοράντου και η διαδρομή της από τον Χάνδακα στη Βενετία: μια περίπτωση διαπολιτισμικής τεκμηρίωσης του οικογενειακού και υλικού τους βίου (17ος αιώνας)	221
Χρήστος Αποστολόπουλος: Τα τελευταία χρόνια της Βενετοκρατίας στην Κύπρο: Αρχειακά τεκμήρια για την παρουσία, τη δράση και το θάνατο του Ιάκωβου Διασορηνού	239
Γιώργος Νικολάου: Συνέχειες, ασυνέχειες και ρήξεις στον ελληνικό κόσμο κατά τα νεότερα χρόνια: η περίπτωση της Πελοποννήσου (1685-1715)	253
Pedro Bádenas: Πειρατές και δούλοι ή αιχμάλωτοι. Οι Έλληνες και η θάλασσα στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας	273

9.3. Μέσα από τον καθρέφτη: πολιτισμοί σε επαφή (20ός αι.)

Αλεξία Αλτουβά: Έλληνες ηθοποιοί στο Παρίσι σε αναζήτηση της δραματικής τέχνης: Σημεία επίδρασης στην ελληνική υποκριτική την περίοδο από τα τέλη του 19ου αιώνα ως τις αρχές του 20ού	285
Julien Calvié: La représentation des Grecs dans l'œuvre de l'helléniste français Louis Roussel (1881-1971): la thématique de la continuité	303
Μαριλένα Κουζίνη: «Γιατί όχι το Βυζάντιο;». Η θέση του ως συνεχιστή του ελληνικού πνεύματος στη συνείδηση των γάλλων λογίων επισκεπτών της Ελλάδας στα μέσα του 20ού αιώνα	321

Μαρίνα Κοκκινίδου: Πολιτισμοί σε επαφή στην Ελλάδα του μεταπολέμου: Η περίπτωση του περιοδικού <i>Αγγλοελληνική Επιθεώρηση</i> (1945-1955)	339
---	-----

9.4. Φιλέλληνες, Λόγιοι & Κοινότητες της διασποράς

Λίλια Διαμαντοπούλου: Ο Φιλέλληνας Carl Jakob Iken (1789-1841) και ο ρόλος του στις Νεοελληνικές Σπουδές	359
Ιωάννα Σπηλιοπούλου: Το ταξίδι του Ειρηναίου Θειρσίου στην Ελλάδα (1831-1832) μέσα από την αλληλογραφία του με τη γυναίκα του ως πηγή μαρτυρίας για τις ιδεολογικές διενέξεις αναφορικά με τις ρίζες του ελληνικού πολιτισμού	377
Konstantinos Tsivos: Οι πολιτικοί πρόσφυγες στην Τσεχοσλοβακία. Από τη μια ρήξη στην άλλη	397
Πεγγίνα Κασιμάτη: Bona και το Africo. Η διαφιλονικούμενη παράδοση δύο κοινοτήτων του ιταλικού νότου για την πατρότητα ενός τοπικού Αγίου, και οι κεκαλυμμένες εδαφικές διεκδικήσεις	417
Νικόλαος Σιώκης: Η παροικία των Κλεισουριέων στο Ζέμουν (Σεμλίνο). Αμφίδρομες σχέσεις με τον γενέθλιο τόπο	425
Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη: Συνέχειες και ασυνέχειες στην πολιτισμική ιστορία μιας ελληνικής κοινότητας στη διασπορά: η περίπτωση της κοινότητας στο Σουλινά (Ρουμανία) με βάση τα γλυπτά μνημεία	449

9.5. Πολιτισμική πολιτική, οπτική κουλτούρα και διακαλλιτεχνικές προσεγγίσεις

Βασιλική Σαρακατσιάνου: Η Αναγιγνώσκουσα στη νεοελληνική τέχνη: θεσμικές αλλαγές στην εκπαίδευση των γυναικών στην καμπή του 19ου προς τον 20ό αιώνα	481
Στεριανή Τσιντζιλώνη: Χορευτικά σώματα και Ιστορία: αναλύοντας τρεις στιγμές από την ιστορία του χορού και της Ελλάδας	507
Christina Michael: Η χρήση της πολιτισμικής και μουσικής συνέχειας στη διάλεξη του Μάνου Χατζιδάκι για το ρεμπέτικο	523

Πολίνα Ταμπακάκη: Εξετάζοντας τον μύθο και τη μυθολογία της γενιάς του '30: η ανακάλυψη του ρεμπέτικου από τον Μάνο Χατζιδάκι και ο Γιώργος Σεφέρης	533
Νικόλαος Μάμαλης: Η μουσική πρόσληψη της <i>Ορέστειας</i> του 1903 στο Βασιλικό Θέατρο	553
Alexandros Charkiolakis: Το Ωδείο Αθηνών ως καθοριστικός φορέας πολιτισμικής διαμόρφωσης	571
Άννα-Μαρία Ρεντζεπέρη – Τσώνου: Η μελοποίηση του ύμνου της Κασσιανής <i>Κύριε, η εν πολλαίς αμαρτίαις περιπεσούσα</i> γυνή από Έλληνες συνθέτες του 19ου και του 20ού αιώνα ..	581
Maria Athanassiou: Modern Greek Poetry set to music: a cultural diplomat?	597
Παρασκευάς Γ. Μουρατίδης: Εικόνες των «Συμμάχων»: Τα εθνικά θέματα και το αντιδυτικό πνεύμα στις δημοφιλείς πολιτικές κωμωδίες του παλιού ελληνικού κινηματογράφου (1946-1974)	623
Χρήστος Δερμεντζόπουλος: Place, memory and tradition in contemporary Greek cinema just before the crisis	645
María Eugenia De la Nuez Pérez: L'image de la Grèce et du Japon dans les premières expositions universelles (1851-1910): changement ou continuité?	653
Evi Baniotopoulou, Efthymia Lydia Roupakia, Eleni Sideri: Locating Belonging, Refiguring Space: Mediterranean crossings and the 4th Thessaloniki Biennale of Contemporary art	667
Vera Mystaka: Continuities and dis-continuities in the work of Jannis Kounellis	679
Ελένη Καρασαββίδου: Από το Όλνερμάστον στον Μαραθώνα: 50 χρόνια από την δολοφονία του Γρ. Λαμπράκη ή η πολιτική ως πολιτιστική πρόταση	699

9.6. Πολιτισμική πολιτική και χρήσεις της αρχαιολογίας και της παράδοσης στην τέχνη

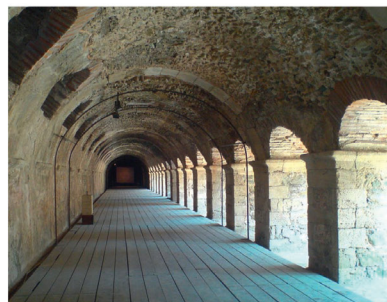
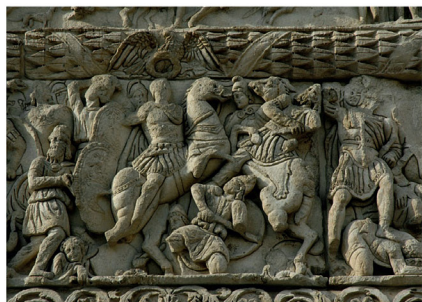
Καλλιόπη Παυλή: Το κόστος της «καταγωγής»	727
Κατερίνα Τζάμου: Βασίλειος Κουρεμένος και ταφική αρχιτεκτονική: Τα όρια και οι υπερβάσεις του νεοκλασικισμού ..	745
Βασιλική Χρυσοβιτσάνου: Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης: Η Κυκλαδική Τέχνη και η αισθητική του Μοντερνισμού στον Christian Zervos	761
Αθηνά Ι. Τσιγκαροπούλου: Συνέχειες και ρήξεις στην παράδοση της αγιογραφίας. Ο μετασχηματισμός της δράσης των Κολακιωτών από το 18ο έως και τον 20ό αιώνα	777

9.7. Λαϊκή παράδοση και λαογραφικές προσεγγίσεις

Michał Bzinkowski, Manuel Serrano: Η δυτικοευρωπαϊκή μάσκα του Χάρου στα δημοτικά τραγούδια	807
Anna Koustinoudi, Charalampos Passalis: Gaskell the Ethnographer: The Case of Modern Greek Songs	829
Χριστίνα Πετροπούλου: Κάποτε υπήρχε ένα χωριό... ή Το πανηγύρι ως μέσο αναβίωσης μιας «χαμένης» συλλογικότητας	843
Στέλλα Αλεξίου: Λαϊκή παράδοση και εκπαίδευση: Γέφυρα επικοινωνίας στις προκλήσεις των θεσμικών αλλαγών. Η περίπτωση της Κύπρου	857
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α΄, Β΄, Γ΄, Δ΄	871

Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

5th European Congress of Modern Greek Studies
of the European Society of Modern Greek Studies
Thessaloniki, 2-5 October 2014

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2015